

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАХБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ
ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА
УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

**БАНК ИШИ
йўналиши**

**“ЗАМОНАВИЙ ПУЛ-КРЕДИТ
СИЁСАТИ”
модули бўйича**

ЎҚУВ-УСЛУБИЙ МАЖМУА

Тошкент – 2019

Модулнинг ўқув-услубий мажмуаси Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини Мувофиқлаштирувчи кенгашнинг 2019 йил 18 октябрдаги 5-сонли баённомаси билан маъқулланган ўқув дастури ва ўқув режасига мувофиқ ишлаб чиқилган.

Тузувчилар: ТДИУ, иқтисод фанлари номзоди, Насриддинов Ф.Н.
ТДИУ, иқтисод фанлари номзоди, Рахмонов Д.А.

Такризчилар: Каримов Ф., Тошкент Халқаро Вестминстер
университети, Ph.d.
Рахимов М., Тошкент Халқаро Вестминстер
университети, Ph.d.

Ўқув -услубий мажмуа Тошкент давлат иқтисодиёт университети Кенгашининг 2019 йил 30 августдаги 1-сонли қарори билан тасдиққа тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР	4
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТРЕФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.....	9
III. МАЪРУЗА МАТНЛАРИ	17
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ, ТОПШИРИҚЛАР ВА УЛАРНИ БАЖАРИШ БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАР	33
V. БИТИРУВ ИШИ УЧУН МАВЗУЛАР.....	46
VI. КЕЙСЛАР БАНКИ.....	47
VII. ГЛОССАРИЙ.....	49
VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	53

І. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Мазкур ишчи дастур иқтисодиёт соҳаси қайта тайёрлаш ва малака ошириш йўналишлари учун хорижий тажрибалар асосида ишлаб чиқилган ва Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2016 йил 6 апрелдаги 137-сонли буйруғи билан тасдиқланган ўқув режа ва дастурга мувофиқ шакллантирилган.

Дастур мазмуни олий таълимнинг норматив-ҳуқуқий асослари ва қонунчилик нормалари, илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳорат, таълим жараёнларида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, амалий хорижий тил, тизимли таҳлил ва қарор қабул қилиш асослари, махсус фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, технологик тараққиёт ва ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг касбий компетентлиги ва креативлиги, глобал Интернет тармоғи, мультимедиа тизимлари ва масофадан ўқитиш усулларини ўзлаштириш бўйича билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришни назарда тутди.

Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан 2017 йил 20 апрелда имзоланган “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”¹ги қарорда “ҳар бир олий таълим муассасаси жаҳоннинг етакчи илмий-таълим муассасалари билан яқин ҳамкорлик алоқалари ўрнатиш, ўқув жараёнига халқаро таълим стандартларига асосланган илғор педагогик технологиялар, ўқув дастурлари ва ўқув-услубий материалларини кенг жорий қилиш, ўқув-педагогик фаолиятга, мастер-класслар ўтказишга, малака ошириш курсларига хорижий ҳамкор таълим муассасаларидан юқори малакали ўқитувчилар ва олимларни фаол жалб қилиш, уларнинг базасида тизимли асосда республикамиз олий таълим муассасалари магистрант, ёш ўқитувчи ва илмий ходимларининг стажировка ўташларини, профессор-ўқитувчиларни қайта тайёрлаш ва малакасини оширишни ташкил қилиш”¹ вазифалари алоҳида таъкидланган.

Дастур доирасида берилётган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, бу орқали олий таълим муассасалари педагог кадрларининг соҳага оид замонавий таълим ва инновация технологиялари, илғор хорижий тажрибалардан самарали фойдаланиш, ахборот-коммуникация технологияларини ўқув жараёнига кенг татбиқ этиш, чет тилларини интенсив ўзлаштириш даражасини ошириш ҳисобига уларнинг касб маҳоратини, илмий фаолиятини мунтазам юксалтириш, олий таълим муассасаларида ўқув-тарбия жараёнларини ташкил этиш ва бошқаришни тизимли таҳлил қилиш, шунингдек, педагогик вазиятларда оптимал қарорлар қабул қилиш билан боғлиқ компетенцияларга эга бўлишлари таъминланади.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2909-сонли Қарори. “Халқ сўзи” газетаси, 2017 йил 21 апрель.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

Мазкур предметнинг мақсадлари Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармонидан келиб чиққан ҳолда белгиланади².

Монетар сиёсат модулининг мақсади ва вазифалари - тингловчиларга монетар сиёсат ҳақида илгари сурилган илмий-назарий концепциялар тўғрисида қиёсий, таҳлилий маълумотлар бериш, замонавий педтехнологиялардан фойдаланиб тингловчиларни малакасини оширишга кўмаклашиш;

- Марказий банк, банк тизими бўйича олиб борилаётган ислоҳотлар тўғрисидаги асосларнинг ишлаб чиқилганлигини ёритиш ва тингловчиларда уларни аниқ илмий назарий таҳлил қилиш, холис баҳолаш ва мустақил ҳаётий позициясини вужудга келтиришга эришиш;

- Монетар сиёсатни амалга оширишдаги ислоҳотлар билан боғлиқ ўзгаришлар ва янгиланишларни илмий назарий таҳлил этиш ва ўзига хос хусусиятлари, мақсад-вазифаларини тингловчиларга етказиш;

- Марказий банк ва унинг пул-кредит сиёсати борасидаги ислоҳотларни таҳлил этиш, Президент асарларига таянган ҳолда ўрганишдан иборат.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар

“Мобил иловалар яратиш” курсини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

- монетар сиёсатнинг назарий масалаларини;
- монетар сиёсатининг асосий қоидаларини;
- пулга бўлган талаб, пул агрегатлари, пул мултипликатори, банк мултипликатори;
- фоиз сиёсати хусусиятларини ва йўлларини *билимларга* эга бўлиши лозим;

Тингловчи:

- “арзон” пуллар ва “қиммат” пуллар сиёсатини пул талаби ва пул таклифига таъсирини;
- мажбурий захиралар турлари; монетар сиёсатнинг инструментлари;
- марказий банкнинг қайта молиялаштириш сиёсати;
- очиқ бозордаги операцияларнинг пул талабига таъсир этиши бўйича *кўника ва малакаларини* эгаллаши лозим;

Тингловчи:

- мажбурий захиралар сиёсатнинг мақсадлари;

² Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги фармони

- валюта сиёсатининг моҳияти, ҳуқуқий ва назарий асослари;
- тўлов баланси тушунчаси ва унинг таркиби;
- тўлов баланси сальдосини ўлчаш концепциялари;
- монетар сиёсатини такомиллаштириш истиқболлари;
- тўлов баланси моддаларини таснифлаш услубларидан фойдаланиш **компетенцияларни** эгаллаши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Монетар сиёсат” курси маъруза ва амалий машғулотлар шаклида олиб борилади.

Курсни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

- маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;

- ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақлий хужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш ва бошқа интерактив таълим усулларини қўллаш назарда тутилади.

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

Ўқув модул мазмуни ўқув режадаги учинчи ва бешинчи блок ва мутахассислик ўқув модулларининг барча соҳалари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг умумий тайёргарлик даражасини оширишга хизмат қилади.

Ўқув модулнинг олий таълимдаги ўрни

Ҳозирги глобаллашув шароитида монетар сиёсат ва ундаги ислохотларнинг устувор йўналишлари тўғрисида назарий ва амалий билимларни мужассамлаштирган бўлиб, унда жаҳон мамлакатлари ва Республикамиз банк тизимидаги ислохотларнинг концептуал асослари ёритб берилган. Замонавий иқтисодчи педагог кадрлар учун ушбу йўналишдаги маълумотларни ўзлаштириш талаб қилинади ва бунда фаннинг роли юқоридир.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

№	Модул мавзулари	Тингловчининг ўқув юкلامаси, соат						
		Ҳаммаси	Аудитория ўқув юкلامаси					Мустақил таълим
			жами	жумладан				
				Назарий машғулот	Амалий машғулот	Кўчма машғулот		
1.	Мамлакат молиявий барқарорлигини таъминлашда Марказий банкнинг ўрни.	4	4	2	2	-	-	
2.	Пулнинг пайдо бўлиши ва монетар сиёсат асослари	2	2	-	2	-	-	
3.	Замонавий пул-кредит сиёсати: моделлари ва ўтказмалари.	6	6	-	4	2	-	
	Жами:	12	12	2	8	2	-	

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Мамлакат молиявий барқарорлигини таъминлашда Марказий банкнинг ўрни.

Марказий банкнинг молия тизимидаги ўрни. Марказий банкнинг молиявий барқарорлиги ҳолати. Марказий банк функциялари. Марказий банкнинг мақсади, вазифалари. Марказий банкнинг молия тизимидаги ўрни. Барқарорлиги. Марказий банк баланси. Марказий банк функциялари.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-амалий машғулот:

Мамлакат молиявий барқарорлигини таъминлашда Марказий банкнинг ўрни.

Марказий банкнинг молия тизимидаги ўрни. Марказий банкнинг молиявий барқарорлиги ҳолати. Марказий банк функциялари. Марказий банкнинг мақсади, вазифалари. Марказий банкнинг молия тизимидаги ўрни. Барқарорлиги. Марказий банк баланси. Марказий банк функциялари.

2-амалий машғулот:

Пулнинг пайдо бўлиши ва монетар сиёсат асослари

Пулнинг ўзига хослиги: пулнинг яратилиш манбалари. Монетар сиёсат мақсади ва вазифалари. Монетар сиёсат инструментлари. Марказий банкларнинг мустақиллиги. Пулнинг яратилиши, ўзига хослиги. Давлат заёмлари. Нархлар барқарорлиги. Инфляция. Монетар сиёсат ҳисобдорлиги ва ошкоралиги. Монетар сиёсатнинг чекловлари.

3-амалий машғулот:

Замонавий пул-кредит сиёсати: моделлари ва ўтказмалари

Монетар сиёсат моделлари: мажбурий захиралар модели, қатъий қарз захиралари модели, банклараро таъриф модели, монетар сиёсатнинг асоси. Монетар сиёсат йўли: фоиз ставкалариндан инфляциягача. Фоиз ставкалари. Инфляция даражаси.

КЎЧМА МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

Мазкур модулнинг ўқув режа ва дастурида “Замонавий пул-кредит сиёсати: моделлари ва ўтказмалари” мавзусида 2 соат кўчма машғулот режалаштирилган.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модулнинг назарий материални ўзлаштиришда қуйидаги:

→ *ўқув ишини ташкиллаштиришнинг интерфаол шакллари*дан: бинар-маъруза, провакацион-маъруза, савол-жавобли маъруза, суҳбат-маърузалар орқали ташкиллаштириш назарда тутилган.

→ *ўқув фаолиятини ташкил этиш шакллари сифатида қуйидагилардан фойдаланиш назарда тутилган:*

- маъруза машғулотларида оммавий, жуфтлик, индивидуал;
- амалий машғулотларда гуруҳли, жамоавий, жуфтлик, индивидуал.

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТРЕФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.

1- МАВЗУНИНГ МАЪРУЗА МАШҒУЛОТИДА қуйидаги интерфаол ўқитиш методларидан фойдаланилади:

1) Машғулотнинг мотивация босқичида: “Ақлий хужум”дан фойдаланилади.

Топшириқ мазмуни → Мамлакат иқтисодиётини ривожлантиришда монетар сиёсатнинг ўрни

2) Тингловчиларнинг илғор хорижий таълим тизимида оид қандай маълумотларни билишлари ва билишни истаётган маълумотларини аниқлаш мақсадида “Б /Б /Б” методидан фойдаланилади.

Топшириқ мазмуни → монетар сиёсат бўйича билган маълумотларни биринчи устунга ёзиб чиқиш ва билишни истаётган маълумотларни иккинчи устунга ёзиб чиқиш.

“Б /Б /Б”

Биламан	Билишни истайман	Билиб олдим

3) Тингловчиларнинг замонавий таълим ва инновацион технологиялар соҳасидаги илғор хорижий тажрибаларга оид таянч маълумотларни аниқлаш мақсадида “**Тушунчалар таҳлили**” методидан фойдаланилади.

Методнинг мақсади: мазкур метод талабалар ёки қатнашчиларни мавзу бўйича таянч тушунчаларни ўзлаштириш даражасини аниқлаш, ўз билимларини мустақил равишда текшириш, баҳолаш, шунингдек, янги мавзу бўйича дастлабки билимлар даражасини ташҳис қилиш мақсадида қўлланилади.

Методни амалга ошириш тартиби:

- иштирокчилар машғулот қоидалари билан таништирилади;
- тингловчиларга мавзуга ёки бобга тегишли бўлган сўзлар, тушунчалар номи туширилган тарқатмалар берилди (индивидуал ёки гуруҳли тартибда);
- тингловчилар мазкур тушунчалар қандай маъно англатиши, қачон, қандай ҳолатларда қўлланилиши ҳақида ёзма маълумот берадилар;
- белгиланган вақт якунига етгач ўқитувчи берилган тушунчаларнинг тугри ва тулиқ изоҳини уқиб эшиттиради ёки слайд орқали намойиш этади;
- ҳар бир иштирокчи берилган тўғри жавоблар билан узининг шахсий муносабатини таққослайди, фарқларини аниқлайди ва ўз билим даражасини текшириб, баҳолайди.

Намуна: “Модулдаги таянч тушунчалар таҳлили”

Тушунчалар	Сизнингча бу тушунча қандай маънони англатади?	Қўшимча маълумот
Пул	Махсус товар бўлиб, барча товарлар учун умумий эквивалент	
Монетар сиёсат	Давлатнинг пул-кредит соҳасида амалга ошириладиган тадбирлар мажмуаси	

Изоҳ: Иккинчи устунчага қатнашчилар томонидан фикр билдирилади. Мазкур тушунчалар ҳақида қўшимча маълумот глоссарийда келтирилган.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТДА қуйидаги интерфаол ўқитиш методларидан фойдаланилади:

1) Тингловчиларнинг Марказий банк фаолияти бўйича билим ва кўникмаларини ривожлантириш мақсадида “SWOT – таҳлил” методидан фойдаланилади.

Топшириқ мазмуни → Монетар сиёсатнинг молиявий барқарорликни таъминлашдаги ўрнини таҳлил қилиш.

“SWOT - таҳлил” жадвали

S (кучли томони)	W (кучсиз томони)
O (имкониятлар)	T (таҳдидлар)

2) «ФСМУ» методи

Технологиянинг мақсади: Мазкур технология иштирокчилардаги умумий фикрлардан хусусий хулосалар чиқариш, таққослаш, қиёслаш орқали ахборотни ўзлаштириш, хулосалаш, шунингдек, мустақил ижодий фикрлаш кўникмаларини шакллантиришга хизмат қилади. Мазкур технологиядан маъруза машғулотларида, мустаҳкамлашда, ўтилган мавзунини сўрашда, уйга вазифа беришда ҳамда амалий машғулот натижаларини таҳлил этишда фойдаланиш тавсия этилади.

Технологияни амалга ошириш тартиби:

- қатнашчиларга мавзуга оид бўлган якуний хулоса ёки ғоя таклиф этилади;
- ҳар бир иштирокчига ФСМУ технологиясининг босқичлари ёзилган қоғозларни тарқатилади:

- иштирокчиларнинг муносабатлари индивидуал ёки гуруҳий тартибда тақдимот қилинади.

ФСМУ таҳлили қатнашчиларда касбий-назарий билимларни амалий машқлар ва мавжуд тажрибалар асосида тезроқ ва муваффақиятли ўзлаштирилишига асос бўлади.

Намуна.

Фикр: “Марказий банк мустақил ташкилот”.

Топшириқ: Мазкур фикрга нисбатан муносабатингизни ФСМУ орқали таҳлил қилинг.

2- МАВЗУНИНГ МАЪРУЗА МАШҒУЛОТИДА қуйидаги интерфаол ўқитиш методларидан фойдаланилади:

1) Машғулотнинг мотивация босқичида: “Ақлий хужум”дан фойдаланилади.

Топшириқ мазмуни → “Пул назарияларининг ютуқ ва камчиликлари?”

Металл пул назарияси	Номинал пул назарияси	Миқдорийлик пул назарияси	Монетаризм пул назарияси

2) Тингловчиларнинг пул, монетар сиёсат бўйича қандай маълумотларни билишлари ва билишни истаётган маълумотларини аниқлаш мақсадида “Б /Б /Б” методидан фойдаланилади.

Топшириқ мазмуни → пул ва монетар сиёсат бўйича билган маълумотларни биринчи устунга ёзиб чиқиш ва билишни истаётган маълумотларни иккинчи устунга ёзиб чиқиш.

“Б /Б /Б”

Биламан	Билишни истайман	Билиб олдим

3) Тингловчиларнинг пул, пул функциялари ва монетар сиёсат инструментларига оид таянч маълумотларни аниқлаш мақсадида “**Тушунчалар таҳлили**” методидан фойдаланилади.

“Тушунчалар”- таҳлили

Тушунчалар	Сизнинг фикрингизча тушунча англатади? ушбу нимани	Қўшимча маълумот
Пул		
Пул функциялари		
Монетар сиёсат		
Қайта молиялаш		
Дисконт		

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТДА куйидаги интерфаол ўқитиш методларидан фойдаланилади:

1) Тингловчиларнинг пулнинг яратилиши бўйича билим ва кўникмаларини ривожлантириш мақсадида “SWOT – таҳлил” методидан фойдаланилади.

Топшириқ мазмуни → пул назариялари намоёндаларининг асосий ғояларини таҳлил қилиш.

“SWOT - таҳлил” жадвали

S (кучли томони)	W (кучсиз томони)
O (имкониятлар)	T (таҳдидлар)

2) Тингловчиларнинг анъанавий ва замонавий таълим бўйича билим ва кўникмаларини ривожлантириш мақсадида “**Ассесмент**” методидан фойдаланилади.

“Ассесмент” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод таълим олувчиларнинг билим

даражасини баҳолаш, назорат қилиш, ўзлаштириш кўрсаткичи ва амалий кўникмаларини текширишга йўналтирилган. Мазкур техника орқали таълим олувчиларнинг билиш фаолияти турли йўналишлар (тест, амалий кўникмалар, муаммоли вазиятлар машқи, қиёсий таҳлил, симптомларни аниқлаш) бўйича ташҳис қилинади ва баҳоланади.

Методни амалга ошириш тартиби:

“Ассесмент” лардан маъруза машғулотларида талабаларнинг ёки қатнашчиларнинг мавжуд билим даражасини ўрганишда, янги маълумотларни баён қилишда, семинар, амалий машғулотларда эса мавзу ёки маълумотларни ўзлаштириш даражасини баҳолаш, шунингдек, ўз-ўзини баҳолаш мақсадида индивидуал шаклда фойдаланиш тавсия этилади. Шунингдек, ўқитувчининг ижодий ёндашуви ҳамда ўқув мақсадларидан келиб чиқиб, ассесментга кўшимча топшириқларни киритиш мумкин.

Намуна. Ҳар бир катакдаги тўғри жавоб 5 балл ёки 1-5 балгача баҳоланиши мумкин.

Тест

1. Қайта молиялаш ставкаси 2016 йил 1 январ ҳолатига...

- A) 10 % B) 9 %
C) 8 % D) 12 %

Қиёсий таҳлил

- Очiq бозор операцияларини ва мажбурий захираларни пул массасига таъсирини таҳлил қилинг?

Тушунча таҳлили

- Мажбурий захиралар тушунчасини изоҳланг...

Амалий кўникма

- Тижорат банклари кредитлари фоизининг қайта молиялаш ставкаси ўзгаришига таъсири қандай?

3- МАВЗУНИНГ МАЪРУЗА МАШҒУЛОТИДА қуйидаги интерфаол ўқитиш методларидан фойдаланилади:

1) Машғулотнинг мотивация босқичида: “Ақлий хужум”дан фойдаланилади.

2) “Инсерт” методи

Методнинг мақсади: Мазкур метод тингловчиларда янги ахборотлар тизимини қабул қилиш ва билмларни ўзлаштирилишини енгиллаштириш мақсадида қўлланилади, шунингдек, бу метод ўқувчилар учун хотира машқи вазифасини ҳам ўтайди.

Методни амалга ошириш тартиби:

➤ ўқитувчи машғулотга қадар мавзунинг асосий тушунчалари мазмуни ёритилган инпут-матнни тарқатма ёки тақдимот кўринишида тайёрлайди;

➤ янги мавзу моҳиятини ёритувчи матн тингловчиларга тарқатилади ёки тақдимот кўринишида намойиш этилади;

➤ тингловчи индивидуал тарзда матн билан танишиб чиқиб, ўз шахсий қарашларини махсус белгилар орқали ифодалайдилар. Матн билан ишлашда тингловчиларга қуйидаги махсус белгилардан фойдаланиш тавсия этилади:

Белгилар	1-матн	2-матн	3-матн
“V” – таниш маълумот.			
“?” – мазкур маълумотни тушунмадим, изоҳ керак.			
“+” бу маълумот мен учун янгилик.			
“– ” бу фикр ёки мазкур маълумотга қаршиман?			

Белгиланган вақт якунлангач, таълим олувчилар учун нотаниш ва тушунарсиз бўлган маълумотлар ўқитувчи томонидан таҳлил қилиниб, изоҳланади, уларнинг моҳияти тўлиқ ёритилади. Саволларга жавоб берилади ва машғулот якунланади.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТДА қуйидаги интерфаол ўқитиш методларидан фойдаланилади:

1) “Брифинг” методи

“Брифинг”- (инг. briefing-қисқа) бирор-бир масала ёки саволнинг муҳокамасига бағишланган қисқа пресс-конференция.

Ўтказиш босқичлари:

1. Тақдимот қисми.

2. Муҳокама жараёни (савол-жавоблар асосида).

Брифинглардан тренинг якунларини таҳлил қилишда фойдаланиш мумкин. Шунингдек, амалий ўйинларнинг бир шакли сифатида қатнашчилар билан

бирга долзарб мавзу ёки муаммо муҳокамасига бағишланган брифинглар ташкил этиш мумкин бўлади. Талабалар ёки тингловчилар томонидан яратилган мобил иловаларнинг тақдимотини ўтказишда ҳам фойдаланиш мумкин.

2) “Хулосалаш” (Резюме, Веер) методи

Методнинг мақсади: Бу метод мураккаб, кўптармоқли, мумкин қадар, муаммоли характеридаги мавзуларни ўрганишга қаратилган. Методнинг моҳияти шундан иборатки, бунда мавзунинг турли тармоқлари бўйича бир хил ахборот берилади ва айтилган пайтда, уларнинг ҳар бири алоҳида аспектларда муҳокама этилади. Масалан, муаммо ижобий ва салбий томонлари, афзаллик, фазилат ва камчиликлари, фойда ва зарарлари бўйича ўрганилади. Бу интерфаол метод танқидий, таҳлилий, аниқ мантиқий фикрлашни муваффақиятли ривожлантиришга ҳамда ўқувчиларнинг мустақил ғоялари, фикрларини ёзма ва оғзаки шаклда тизимли баён этиш, ҳимоя қилишга имконият яратади. “Хулосалаш” методидан маъруза машғулотларида индивидуал ва жуфтликлардаги иш шаклида, амалий ва семинар машғулотларида кичик гуруҳлардаги иш шаклида мавзу юзасидан билимларни мустаҳкамлаш, таҳлили қилиш ва таққослаш мақсадида фойдаланиш мумкин.

Методни амалга ошириш тартиби:

тренер-ўқитувчи иштирокчиларни 5-6 кишидан иборат кичик гуруҳларга ажратади;

тренинг мақсади, шартлари ва тартиби билан иштирокчиларни таништиргач, ҳар бир гуруҳга умумий муаммони таҳлил қилиниши зарур бўлган қисмлари туширилган тарқатма

ҳар бир гуруҳ ўзига берилган муаммони апрофлича таҳлил қилиб, ўз мулоҳазаларини тавсия этилаётган схема бўйича тарқатмага ёзма баён қилади;

навбатдаги босқичда барча гуруҳлар ўз тақдимотларини ўтказадилар. Шундан сўнг, тренер томонидан таҳлиллар умумлаштирилади, зарурий ахборотлар билан тўлдирилади ва мавзу яқунланади.

Намуна:

Монетар сиёсат инструментлари					
Қайта молиялаш		Мажбурий захира		Очиқ бозор операциялари	
афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги	афзаллиги	камчилиги
Хулоса:					

3) «Кейс-стади» методи

«Кейс-стади» - инглизча сўз бўлиб, («case» – аниқ вазият, ҳодиса, «stadi» – ўрганмоқ, таҳлил қилмоқ) аниқ вазиятларни ўрганиш, таҳлил қилиш асосида ўқитишни амалга оширишга қаратилган метод ҳисобланади. Мазкур метод дастлаб 1921 йил Гарвард университетиде амалий вазиятлардан иқтисодий бошқарув фанларини ўрганишда фойдаланиш тартибида қўлланилган. Кейсда очиқ ахборотлардан ёки аниқ воқеа-ҳодисадан вазият сифатида таҳлил учун фойдаланиш мумкин. Кейс ҳаракатлари ўз ичига қуйидагиларни қамраб олади: Ким (Who), Қачон (When), Қаерда (Where), Нима учун (Why), Қандай/ Қанақа (How), Нима-натига (What).

«Кейс методи» ни амалга ошириш босқичлари

Иш босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка тартибдаги аудио-визуал иш; ✓ кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); ✓ ахборотни умумлаштириш; ✓ ахборот таҳлили; ✓ муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муаммоларни долзарблик иерархиясини аниқлаш; ✓ асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг ечимини излаш, ҳал этиш йўллари ишлаб чиқиш	<ul style="list-style-type: none"> ✓ индивидуал ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил ечим йўллари ишлаб чиқиш; ✓ ҳар бир ечимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; ✓ муқобил ечимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини ечимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	<ul style="list-style-type: none"> ✓ якка ва гуруҳда ишлаш; ✓ муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ✓ ижодий-лойиха тақдимотини тайёрлаш; ✓ якуний хулоса ва вазият ечимининг амалий аспектларини ёритиш

III. МАЪРУЗА МАТНЛАРИ

1-мавзу. Мамлакат молиявий барқарорлигини таъминлашда марказий банкнинг ўрни.

Режа:

- 1.1. Марказий банкнинг молия тизимидаги ўрни.
- 1.2. Марказий банкнинг молиявий барқарорликка таъсири.
- 1.3. Марказий банк функциялари.

Таянч иборалар: *Марказий банк, молия, молия тизими, молиявий барқарорлик, баланс, Марказий банк функциялари, монетар сиёсат, эмиссион банк, давлат банки, банклар банки, олтин валюта захираларини бошқариш.*

1.1. Марказий банкнинг молия тизимидаги ўрни.

Марказий банк реал иқтисодиётда ва молия тизимида муҳим ўрин тутди. Чунки давлат банк депозитларига тўлов воситаси сифатида қарайди (банкнота ва тангалар нисбатан кичик ва тез орада йўқ бўлиб кетади). Банк депозитлари эса пул, банклар қарз маблағлари ҳисобига пул яратади. Пул қимматбаҳо металлдан ясалган вақтда уни тартибга солиш билан боғлиқ муаммолар бўлмаган. Ҳозирги пайтга келиб эса пулни тартибга солиш билан боғлиқ бир қанча муаммолар мавжуд:

- Банк кредитининг таъминоти чекланган;
- Банклар бир бири билан рақобатлашади ва табиий равишда уларнинг беқарорлигига сабаб бўлади. Шунинг учун уларни назорат қилиш ва тартибга солиниш муҳимдир;
- Кредит билан таъминлаш назарий жихатдан чекланмаган, ҳалигача мавжуд инфляция ва гиперинфляция ҳавфи бор;
- кредитлар билан таъминлаш (назарий) чекланмаган, чунки пулда нарх кашфиёти (1-расм қаранг) мавжуд эмас. Шунинг учун, бир шахснинг аралашуви талаб қилинади³.

³ Faure AP. Central banking and monetary policy: An Introduction. 1st edition. Cape town. Quoin Institute. 2013. p.7

Figure 1: supply of & demand of bank loans

Қуйидагилар Марказий банкнинг асосий функциялари ҳисобланади:

1. Эмиссион банк
2. Давлатнинг банки ва маслаҳатчиси
3. Пул ва банк тизимининг бошқарувчиси
4. Монетар сиёсатни ишлаб чиқувчи ва амалга оширувчи

Қуйидаги 2 расмда Марказий банкнинг молия тизимидаги ўрнини кўришимиз мумкин. Бу оддий қарз бериш ва қарз олиш эмас, балки у 6 қисм ёки элементлардан ташкил топган.

- биринчи, *қарз берувчилар* (ортиқча пул маблағи бор) ва *қарз олувчилар* (пул маблағига эҳтиёжи бор). Қарз берувчи ортиқча маблағи учун максимал даромад олишга, қарз олувчилар олинган маблағ учун эса минимум тўлов тўлашга ҳаракат қиладилар;

- иккинчи, *молиявий воситачилар*, қарз олиш ва беришда ўртада воситачилик қилувчилар; улар қарз берувчилар ва қарз олувчилар ўртасида туриб, активлардан олинган даромад ва мажбуриятлар ўртасидаги фарқни даромадни максималлаштиришга ҳаракат қиладилар. Бу банк маржаси дейилади. Бундан кўриниб турибдики, улар депозитлар учун энг кам тўлашга, кредитлардан эса кўпроқ фойда олишга ҳаракат қиладилар;

- учинчи, турли иштирокчиларни молиявий эҳтиёжларини қондириш учун ишлаб чиқарилган *молиявий инструментлар*. Бу инструментлар моддий (масалан, хазина билетлари) ёки номоддий (масалан, овердрафт) кўринишда бўлади;

- тўртинчи, талаб бўлганда *пул яратиш*. Бизга маълумки, банклар биргаликда ўз депозитларини (=пул) ишлаб чиқишдек ноёб қобилиятга эга, чунки давлат одатда уларнинг депозитларини тўлов воситаси сифатида тан олади;

- бешинчи, *молиявий бозорлар*, молиявий воситалар савдоси учун мавжуд корпоратив тузилмалар ва конвенциялар;

- олтинчи, *нарх белгиловчилар*, яъни акциялар нархи ва фоиз ставкаларини белгилайди⁴.

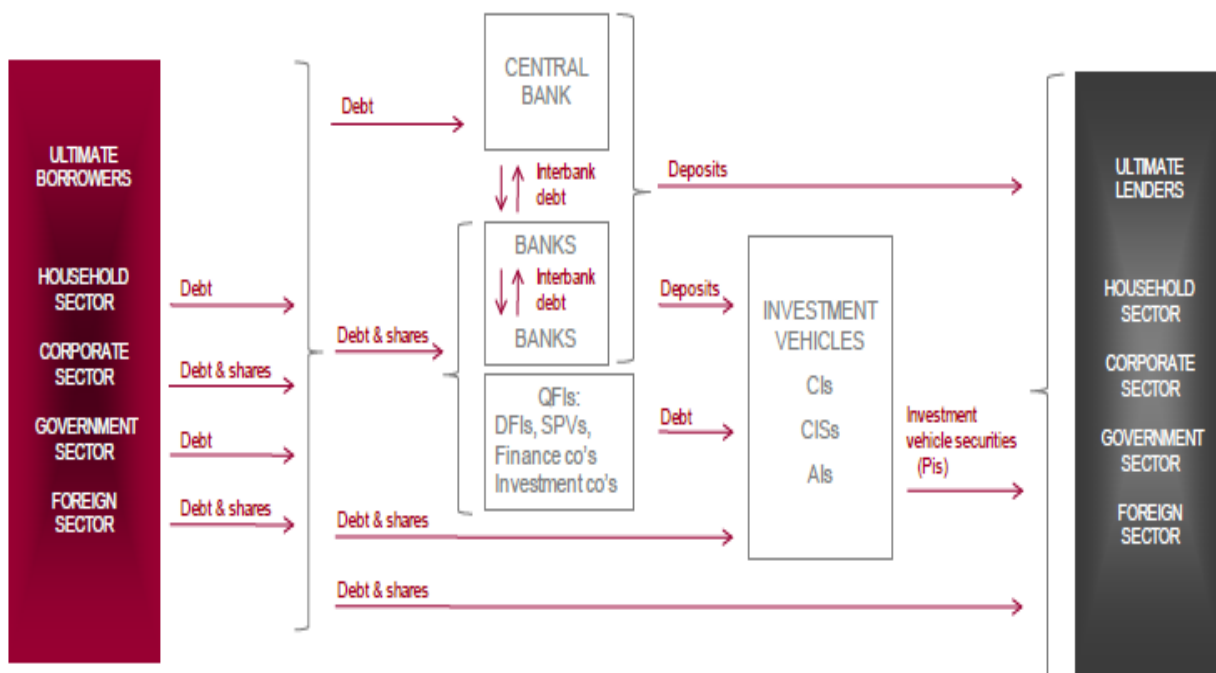

Figure 2: banks on the financial system

Марказий банкнинг пайдо бўлиш тарихига назар ташлайдиган бўлсак, унинг тижорат банкларидан биров кечроқ пайдо бўлганига гувоҳ бўламиз. Марказий банкнинг юзага келишига асосий сабаб банк тизимининг бутунлай ишдан чиқиши даражасига етиши, яъни ҳар бир банк ўзича ва ўзи белгилаган миқдорда муомалага турли хилдаги, ҳамда турли номиналдаги пул белгилари чиқариши билан юзага келган. Бу ўз навбатида бевосита муомалада товарлар ва моддий қимматликларга нисбатан пулнинг бир-неча баробар кўпайишига ва оқибатда нафақат банк тизимининг, балки бутун иқтисодиётнинг издан чиқишига олиб келган. Бу ўз навбатида эмиссион банкларнинг марказлаштирилишига сабаб бўлган. Мазкур ҳолат эса эмиссия қилиш ҳуқуқини қўлга киритган банкнинг бошқа банкларга нисбатан барқарор ва мустаҳкам бўлишига олиб келди. Натижада банк тизимида мавжуд бўлиши керак бўлган соф рақобат йўқолиб, кўзланган натижага эришилмади. Шундан сўнг, иқтисодчилар тижорат банклари фаолиятини бошқарадиган ва фаолияти жиҳатдан улардан фарқланиб турувчи банкни вужудга келтириш зарурлигини

⁴ Faure AP. Central banking and monetary policy: An Introduction. 1st edition. Cape town. Quoin Institute. 2013. p.9

англаб етдилар. Натижада, биринчи Марказий банк 1656 йилда Швецияда, ундан сўнг 1694 йилда Англияда вужудга келди.

Ҳар қандай давлатда Марказий банк ҳукумат банки бўлиб ҳисобланади ва унинг мавқеи ўша давлат қонунлари билан белгиланади.

Марказий банклар турли давлатларда турлича номланиши мумкин. Масалан, АҚШда – Федерал захира тизими; Германия ва Қозоғистонда – Миллий банк; Хитойда – Халқ банки; Англияда – Англия банки; Ўзбекистон ва Россияда эса, - Марказий банк деб номланади. Мазкур банклар қандай номланишидан қатъий назар, барчаси Марказий банк ҳисобланади. Бу банклар деярли барча давлатларда миллийлаштирилган ва улар давлат мулки саналади.

Марказий банк ҳукуматнинг расмий пул-кредит институти сифатида намоён бўлади ва у фойда олиш мақсадида тижорат фаолияти билан шуғулланмайди.

“Ўзбекистон Республикаси Марказий банки тўғрисида”ги қонунга мувофиқ Марказий банкнинг асосий мақсади бу – миллий валюта курсини барқарор ҳолатда сақлаш ва бу орқали мамлакат ҳудудида баҳолар барқарорлигини таъминлашдан иборатдир.

Бугунги кунда ҳар қандай давлатнинг молия-кредит тизимида энг асосий ва муҳим ўринни расмий пул-кредит сиёсатини юргузувчи – Марказий банк эгаллайди. Иқтисодиётни бутун мамлакат миқёсида тартибга солишда пул-кредит ҳамда бюджет сиёсатини чамбарчас боғлиқликда олиб борилиши муҳим аҳамиятга эгадир. Марказий банк фаолиятида пул-кредит сиёсатининг асосий воситаларини эгалламасдан туриб, бозор иқтисодиётини монетар сиёсат орқали самарали тартибга солиш мумкин эмас.

Халқаро амалиётда деярли барча давлатларда Марказий банкнинг эмиссион монополияси қонун билан белгилаб қўйилади. Иқтисодиёти ривожланган мамлакатларнинг марказий банклари кўп ҳолларда фақат пулни зарб этиш билан эмас, балки унинг дизайни, банкноталар ҳимояси ҳамда бошқа техник масалаларни кўриб чиқиш билан ҳам шуғулланади. Банкноталар банкларга номинал бўйича сотилади, аммо баъзи ҳолларда Марказий банк қўшимча хизматлар кўрсатгани учун комиссия ҳақ олади.

Марказий банк учун банкноталар товар сифатида баҳолангани туфайли давлат пулнинг номинали билан унга кетган сарф-харажатлар ўртасидаги фарқдан фойда олади, бу эса, банкнинг асосий ресурс (пассив)ларини ташкил этади.

Банкноталар (қоғоз пуллар) вақти-вақти билан инфляция таъсирига учраши мумкин. Табиийки, бу ҳол муомаладаги нақд пуллар сезиларли бўлган мамлакатларга хосдир. Агар банкноталарнинг бир қисми Марказий банкка қайтмаса (тезаврация), давлат қўшимча муомала воситаларини муомалага чиқаради, бу эса инфляция жараёнининг кучайишига олиб келиши мумкин.

Пул массаси ва инфляция ўртасидаги корреляциянинг мазмунли ўзгариши ҳам сабаб-оқибат атамалари ва ҳам узок муддатли ўзаро алоқалар тестлари атамаларида яна фойдаланилаётган қаторларнинг статистик хусусияларига боғлиқ. Фишер и Ситер (1993) таъкидлайдиларки, пул массасини ўсиш

суръатидаги ўзгариш инфляцияга қандай таъсир қилишини фақат пул массасининг ҳақиқий ўсишининг перманентли силжишларни намоёниш қилган ҳолдагина белгилаш мумкин.⁵

Марказий банк пул-кредит сиёсатини юргузувчи орган бўлиб ҳисобланади, бу эса валюта курсига, фоиз ставкаларига, банк тизимининг умум ликвидлилик ҳажмига ва табиийки бутун иқтисодиётга таъсир ўтказиш учун йўналтирилади. Бу вазифаларни ечишда иқтисодиётни барқарор ўсишини ҳамда ишсизлик ва инфляцияни камайишини таъминлаш мақсади ётади. Марказий банк одатда устав бўйича пул муомаласини ва миллий валюта курси барқарорлигини таъминлашга жавобгар, шу мақсадда ўз сиёсатини бошқа давлат органларининг сиёсати билан мослаштиришга ҳаракат қилади.

Марказий банк аввало, давлат ва банклар ўртасида иқтисодиёт орқали воситачи вазифасини ўтайди. Шундай муассаса сифатида у пул ва кредит оқимини қонунда рухсат этилган воситалар ёрдамида тартибга солади.

Банкларни тартибга солиш деганда, давлатнинг Марказий банк орқали банкларнинг барқарорлигини, хавфсизлигини таъминлаши тушунилади. Ҳозирги кунда банк операцияларининг назоратида биринчи галда бутун иқтисодиётнинг барқарорлигини таъминлаш қизиқишлари ётади. Банкларнинг банкротга учраши мижозларнинг маълум йўқотишларга учраганликлари сабаб бўлиши мумкин ва бунинг оқибатида ҳатто занжирли реакция бошланиб, бутун иқтисодиётга хавф солиши, ишлаб чиқаришнинг ўсиш суръатига ва иш билан бандликка салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Банк тизимини тартибга солишда ва назоратида “CAMEL” рейтинг назорат тизимидан кенг фойдаланилади. “CAMEL” принципи инглизча сўзларнинг бош ҳарфларидан ташкил топган бўлиб, банк тизимида қуйидаги асосий мезонлардан ташкил топган:

- капиталнинг етарлилиги (жами активларга ўз маблағларининг нисбати) даражаси;
- хавф-хатарни ҳисобга олган ҳолдаги активларнинг сифати, ликвидлиги ва шу кабилар;
- менежментнинг сифати (бошқарувчиларнинг малакаси) жиҳатлари;
- фойдалилик (1 акция ёки ходимга тўғри келадиган даромад) даражаси.
- ликвидлилик: мажбуриятларни тезликда ва қийинчиликларсиз бажара олиши (ликвидли активларнинг бошқа активларга нисбати);

Сўнгги йилларда мамлакатимизда банк тизимига бўлган эътиборнинг кучайиши ва бу орқали банк мижозларига қулай шарт-шароитлар яратилганлиги, шунингдек, замонавий банк хизматларининг кўрсатилаётганлиги банкларнинг иқтисодиётда тутган мавқеини янада оширмоқда.

Шу нарсани алоҳида таъкидлаб ўтиш жоизки, кўпгина ривожланган мамлакатлар марказий банкларининг халқаро амалиётда ортирган

⁵ Walsh, Carl E. Monetary theory and policy. –3rd edition 2010. p.2.

тажрибаларидаги яхши жиҳатларини бизда қўллаш яхши самара бериши мумкин. Хусусан:

- биринчидан, банкноталар эмиссиясини механизмини қайта қуриш лозим. Яъни, Марказий банк банкноталарни тижорат банкларига сотиши ва касса операцияларини фақатгина улар билан амалга ошириши лозим. Банкноталар билан таъминлаб бериш масаласини тўла ҳал этиш керак;

- иккинчидан, нақд пулсиз ҳисоб-китоб шакллари ривожлантириш орқали муомаладаги пул массасининг нақд пул (банкнота)лар ҳажмини қисқартиришга эришиш зарур;

- учинчидан, нақд пуллик ва нақд пулсиз оборотлар ўртасидаги сунъий фарқлиликни йўқотиш керак. “Нақдлаштириш”га қарши курашни тўхтатиш керак, чунки у орқали облигация ва омонот сертификатлари пул ўрнида чиқарилган қимматли қоғозларга айланиши юз беради;

- тўртинчидан, фоиз ставкаси сиёсати орқали ялпи пул массасини тартибга солиш тизимини киритиш керак. Масалан, фоиз ставкалари кредитнинг соғломлашишига хизмат қилади демак, нақд пулсиз эмиссия фақат инфляция темплари даражаларига мос бўлгунча бўлган шароитда ёрдам бериши мумкин;

- бешинчидан, Марказий банкни фақат Олий Кенгашга ҳисоб беришлигини Қонундан яхши биламиз, лекин, қонунчиликда Марказий банк томонидан давлатнинг кредитлаш чегарасини аниқ белгилаб қўйиш лозим. Акс ҳолда пул-кредит соҳасини тартибга солишда етарли даражадаги самарага эришиб бўлмайди;

- олтинчидан, ҳукумат бутун банк тизимини тартибга солиш учун ўз таъсирини камайтирган ҳолда Марказий банкка етарли ваколатлардан ва инструментлардан фойдаланиши учун барча имкониятларни яратиши керак. Яъни, иқтисодиётни эркинлаштиришни янада жадаллаштириш лозим.

Ишлаб чиқиладиган ҳар бир банк қонунчилигимизда ривожланган мамлакатларнинг банк ишидаги ютуқлари ва тажрибаларини эътиборга олишимиз керак. Акс ҳолда, бутун иқтисодиётни самарали фаолият юритишини таъминлаб бўлмайди.

1.2. Марказий банкнинг молиявий барқарорликка таъсири.

Молиявий барқарорликнинг икки босқичи мавжуд:

- Нархлар барқарорлиги
- Молия тизимидаги барқарор шарт-шароитлар

Нархлар барқарорлиги нисбатан паст ва умумий нархлар даражасида барқарор ўзгаради, одатда инфляция даражаси деб аталади.

Молия тизимидаги барқарор шарт-шароитлар молиявий воситачилар ва бозорлар барқарорлигига юқори ишонч мавжуд бўлганда амалга оширилади.

Молиявий барқарорликнинг бу икки элементи ўзаро боғлиқ.⁶

Макроиктисодий барқарорлик деганда барқарор иқтисодий ўсиш суръатларининг таъминланганлигига айтилади. Маълумки, макроиктисодий барқарорлик дейилганда - мамлакатда асосий макроиктисодий кўрсаткичлар: ялпи ички маҳсулотнинг реал ўсиши, инфляция, валюта курси, ишсизлик даражаси, тўлов баланси ва бошқаларнинг мувозанати бузилмасдан иқтисодиётнинг барқарор ҳолда ривожланиши тушунилади.

Молиявий барқарорлик эса – мамлакатда валюта курси, фоиз ставкалари, банк тизими, молия, пул ва валюта бозорларининг, солиқ-бюджет соҳасининг жиддий тебранишларга учрамасдан, ўзаро алоқадорликда ривожланишидир. Бунда молиявий барқарорликнинг энг асосий шартларидан бири миллий валюта курси бошқа хорижий валюталарга нисбатан барқарор бўлиши керак.

Тарихдан маълумки, мамлакатда макроиктисодий ва молиявий барқарорликка эришиш муаммоси ҳар бир давлат учун Ҳукумат томонидан олиб бориладиган иқтисодий сиёсатидаги энг муҳим, ўта масъулиятли ва мураккаб вазифа бўлиб келган.

Бозор иқтисодиётига ўтишнинг дастлабки босқичида ҳар бир мамлакат, хусусан МДХ давлатлари каби Ўзбекистон ҳам ишлаб чиқаришнинг пасайиши, инфляция даражасининг ўсиши, гиперинфляция жараёнлари, молиявий маблағлар етишмаслиги, бюджет тақчиллиги, тўлов баланси мувозанатининг бузилиши каби макроиктисодий муаммоларга дуч келган ва бартараф этган.

Иқтисодиётдаги бундай салбий ҳолатларни бартараф этиш учун ҳар қандай мамлакат ҳукумати ҳар доим иқтисодиётни барқарорлаштиришда аниқ мақсадларга йўналтирилган чора-тадбирлар дастурини ишлаб чиқади. Бунинг учун Ҳукумат пул-кредит ва солиқ-бюджет сиёсатини давлат макроиктисодий сиёсатида белгиланган аниқ мақсадлардан келиб чиққан ҳолда мувофиқлаштиради.

Кинг ва Уотсон томонидан АҚШнинг урушдан кейинги маълумотлари асосида олинган натижалар(1997) пул массасини ўсиши ҳақиқий босиб чиқаришга ижобий таъсири билан мослашади, шунинг билан бир вақтда Баллард ва Китинг (1995) инфляциянинг перманентли шокларини мамлакатлараро таҳлилда реал секторга қандайдир таъсирини топа олмайдилар, аммо Берентсен, Менцио ва Райт (2008), олдинроқ баён қилинган филтрлашга эга ёндашувдан фойдаланган ҳолда, таъкидлайдиларки, инфляция ва ишсизлик узок муддатли даврда ижобий корреляциялайди.⁷

Жаҳон иқтисодий амалиётидан маълумки, ишлаб чиқаришнинг пасайишини тўхтатиш, инфляция даражасини жиловлаш ва уни кескин пасайтириш ҳамда макроиктисодий барқарорликни таъминлашдек масъулиятли мақсадга қисқа вақтда эришиб бўлмайди. Ушбу мақсадга бир неча йиллар давомида қатор ислохотларни муваффақиятли амалга ошириш орқалигина эришилади.

⁶ Faure AP. Central banking and monetary policy: An Introduction. 1st edition. Cape town. Quoin Institute. 2013. p.12

⁷ Walsh, Carl E. Monetary theory and policy. –3rd edition 2010. p.3.

Шунингдек, макроиқтисодий барқарорликка эришиш учун, ҳар доим ҳам қисман амалга ошириладиган ислоҳотлар ёки алоҳида олинган пул-кредит ва фискал сиёсатининг таъсири етарли деб бўлмайди, албатта.

Бунинг учун ҳукумат томонидан аниқ мақсадларга йўналтирилган қатор тузилмавий ва иқтисодий ислоҳотларни қамраб олувчи макроиқтисодий барқарорлаштириш дастури мажмуаси ишлаб чиқилиши ҳамда уни муваффақиятли амалга оширилиши зарур.

Ҳукумат томонидан белгиланган мақсад ва вазифаларга эришиш учун ишлаб чиқилган макроиқтисодий барқарорлаштириш дастури қуйидаги чора-тадбирларни амалга оширишни тақозо этади:

- институционал ислоҳотлар;
- нархларни эркинлаштириш;
- хўжалик юритувчи субъектларни ислоҳ қилиш;
- молия тизимини ислоҳ қилиш;
- жорий операциялар бўйича миллий валютанинг конвертациясини таъминлаш;
- замонавий тўлов тизимини яратиш;
- қимматли қоғозлар бозорини яратиш;
- иқтисодий сиёсатнинг ва молия тизимининг очиқлигини таъминлаш;
- мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёнларини жадаллаштириш;
- иқтисодиёт реал соҳасини тубдан ўзгартириш;
- бозор инфратузилмасини тўлиқ шакллантириш ва бошқалар.

Юқорида қайд этилган чора-тадбирларнинг амалга оширилиши натижасида иқтисодиётни эркинлаштириш ва ривожлантириш жараёнлари тезлашади ҳамда бозор инфратузилмаси ва механизмлари тўлиқ ишлайдиган иқтисодиётга асос солинади.

Жаҳон иқтисодий конъюнктурасининг, хусусан жаҳон бозоридаги талаб ва таклифнинг ўзгариши ёхуд нефть, олтин, пахта, газ ва бошқа нодир металллар нархининг кескин ўзгариши ҳар қандай давлат иқтисодиётига экспорт-импорт орқали ўз таъсирини ўтказади.

Бу эса мамлакатда макроиқтисодий мувозанатнинг бузилишига ва маълум макроиқтисодий муаммоларнинг пайдо бўлишига олиб келади. Ушбу қийин вазиятдан чиқиб кетиш учун давлатлар иқтисодий ислоҳотлар бўйича макроиқтисодий барқарорлаштириш дастурларига тегишли тузатишлар ва ўзгартиришлар киритадилар.

Макроиқтисодий барқарорлаштириш сиёсатини амалга оширишда Ҳукумат Марказий банк ва Молия вазирлигининг фаолиятини мамлакатда амалга оширилаётган тузилмавий ва иқтисодий ислоҳотларнинг мақсадларига мос ҳолда мувофиқлаштиради.

Рэмси (1928) ва Солоунинг (1956) асарларидаги ўсиш ва ривожланишнинг энг янги классик моделлари замонавий макроиктисодий таҳлилнинг назарий базасини ташкил қиладилар⁸.

Бунда Марказий банк ва Молия вазирлиги ўз вазифалари ва стратегияларини белгилаб олади ҳамда кўйилган мақсад ва вазифаларга эришиш учун барча зарур чора-тадбирларни амалга оширади. Шу сабабли, Давлат сиёсатининг мақсадларидан келиб чиққан ҳолда Марказий банк, ўз навбатида, пул-кредит сиёсати ва валюта курси йўналишида ўзининг аниқ стратегиясини белгилаб олиши лозим.

Макроиктисодий барқарорлик кўп омилли жараён бўлиб, аниқ кўрсаткичлар тизими орқали баҳоланади. Халқаро амалиётда макроиктисодий барқарорликни баҳолашда қуйидаги кўрсаткичлардан кенг фойдаланилади:

1. Ялпи ички маҳсулотнинг ўсиш суръатлари барқарорлиги.

ЯИМнинг йиллик ўсиш суръатларини 5-7% даражасида бўлиши барқарор иқтисодий ўсиш ҳисобланади.

2. Давлат бюджети дефицити даражаси.

Агар Давлат бюджети дефицити суммаси ЯИМнинг 3 фоизидан ошмаса, бу нормал дефицит ҳисобланади.

3. Давлат қарзи даражаси.

Давлат қарзи суммасининг ЯИМга нисбатан 60 фоиздан ошмаслиги нормал қарздорлик ҳисобланади.

4. Инфляциянинг йиллик даражаси.

ХВФ экспертларининг тавсиясига кўра, инфляциянинг йиллик даражасининг 3 фоиздан ошмаслиги нормал инфляция ҳисобланади.

Европа Марказий банки эса, инфляциянинг номал даражаси сифатида унинг йиллик даражасини 2 фоиздан ошмаслигини эътироф этади.

1.2.Марказий банк функциялари.

Марказий банкларнинг вазифалари одатда қуйидагича баён этилади:

- Банкноталар ва тангаларнинг ишлаб чиқарувчиси
- Ҳукумат банкири
- Ҳукумат маслаҳатчиси
- Банкларнинг пул захираларини сақловчи
- Банклараро ҳисоб китобларни ҳал қилиш ва расмийлаштириш маркази
- Давлатнинг олтин ва бошқа хорижий захираларини сақлаш
- Пул ва банк тизимини бошқариш
- Охирги қарз берувчи
- Давлат қарзларини бошқариш
- Монетар сиёсатни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш
- Очик бозор операциялари
- Иқтисодий статистикани жамлаш ва шарҳлаш

⁸ Walsh, Carl E. Monetary theory and policy. – 3rd edition 2010. p.33.

- Банкларнинг маслаҳатчиси
- Валюта назорат (амалдаги) бошқармаси⁹

Шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, Марказий банк фаолиятининг мазмуни унинг функцияларида тўлароқ намоён бўлади. Марказий банкнинг ҳар бир функцияси, унинг мамлакат банк тизимининг бош бўғини, иқтисодиётни пул-кредит воситалари орқали тартибга солувчи давлат органи сифатидаги фаолиятининг аниқ бир томонини акс эттириши керак.

Марказий банкнинг функциялари ва вазифалари “Ўзбекистон Республикаси Марказий банки тўғрисида”ги Қонунда ва бошқа бир қатор меъёрий ҳужжатларда ўз аксини топади.

Халқаро амалиётда кўпгина давлатларнинг банк қонунчилигида ўзаро жиддий фарқлар бўлса-да, Марказий банкнинг функциялари ва вазифалари борасида баъзи умумий ўхшашликлар мавжуд. Бу ўхшашликлар айниқса, бир қатор ривожланган давлатларнинг марказий банклари функцияларида намоён бўлади.

Марказий банкнинг анъанавий функцияларига қуйидагилар киради:

1. Эмиссион функцияси;
2. «Банкларнинг банки» функцияси;
3. «Давлатнинг банки» функцияси;
4. Олтин-валюта захираларини бошқариш функцияси.

Марказий банкнинг **эмиссион** функцияси. Банк тизимининг тараққий этиш жараёнида тижорат банклари ва эмиссион банкларнинг бажарадиган функциялари кўшилиб кетди. Булар қаторига банкноталарни эмиссия қилишнинг марказлашуви яъни, давлатнинг махсус қонуний далолатномалари билан қўллаб-қувватладиган банклар қўлида ушлаб турилиши, кейинчалик эса улар орасидан йирикларини ажратиб сўнг эмиссия чиқариш ҳуқуқини берилишини, ёки алоҳида марказий эмиссион банклар деб номланувчи банкларнинг пайдо бўлиш жараёнларини мисол қилиб келтириш мумкин.

Замонавий икки поғонали банк тизими кўп сонли тижорат банклари ва ягона Марказий банкка асосланган банк тизими шу йўл билан вужудга келди.

Марказий банк банкноталарни муомалага чиқариш бўйича монопол мавқеига эгадир. Бу «банкнота якка ҳокимлиги», деб ҳам аталади. Банкноталар мамлакат ҳудудидаги ҳисоб-китобларда чекланмаган миқдорда қабул қилинувчи ягона тўлов воситасидир. Марказий банкнинг нақд пулларни бериш жараёнидаги монопол мавқеи, унинг барча пул массасининг ҳажмини, шу жумладан, тижорат банкларининг ҳисоб-рақамларидаги пул маблағларини назорат қилишига имкон беради.

«Ўзбекистон Республикаси Марказий банки тўғрисида»ги Қонуннинг 34-38- моддаларида Марказий банк мамлакатда муомалага пул чиқариш ҳуқуқига эга бўлган монопол банк эканлиги қайд этилган. Шу нуқтаи назардан, у муомаладаги пул массасининг барқарор равишда айланишига жавобгардир.

⁹ Faure AP. Central banking and monetary policy: An Introduction. 1st edition. Cape town. Quoin Institute. 2013. p.25

Марказий банк учун банкноталарнинг харид қобилиятини барқарор даражада сақлаб туриш муҳим аҳамиятга эга. Бу эса, энг аввало, муомаладаги банкноталар миқдорининг ўзгаришига боғлиқ. Мазкур ҳолатни ҳисобга олган ҳолда бир қатор марказий банклар, хусусан, Германия Марказий банки раҳбарияти муомаладаги нақд пул массасини тартибга солишни, кредитлаш ҳажмини назорат қилиш билан бир қаторда, миллий валютанинг барқарорлигини таъминлашнинг муҳим шарти, деб ҳисоблайди.

Марказий банкнинг «**Банкларнинг банки**» функцияси. Марказий банкнинг «банкларнинг банки» сифатидаги функцияси, бизнинг фикримизча, асосан, қуйидаги тўрт йўналишда намоён бўлади:

1. Барча тижорат банклари ўз маблағларининг маълум қисмини Марказий банкдаги фойсиз ҳисоб-рақамларида минимал резервлар сифатида сақлашга мажбурдирлар.

Банк мижозлари ўз жамғармаларининг ёки кредитларининг маълум қисмини Марказий банк билетларида, яъни нақд пулларда оладилар. Мижозларнинг бу талабини тижорат банклари Марказий банкдаги муддатсиз жамғармаларининг исталган пайтда нақд пулга алмаштириладиган қисми ҳисобидан қондирадилар. Марказий банк ана шундай йўл билан бутун банк тизимининг тўловга қобилиятлигига таъсир қилади. Бундан банкларнинг пулга бўлган талабини минимал эмиссион банк маблағлари ҳисобидангина қондира олади, деган хулоса келиб чиқмайди. Айрим банкларда банкноталарнинг ортиқча захираси мавжуд бўлади ва мазкур вазиятда улар бошқа банкларга бу пулларни кредитга бериши мумкин. Пул бозори ривожланган мамлакатларда бу жараён техник жиҳатдан жуда силлиқ кўчади. Шуниси характерлики, тижорат банкларидаги ортиқча нақд пуллар миқдори эмиссион банк яратган пуллар миқдorigа тенгдир. Демак, тижорат банкларининг банкноталарни кредитга бериш имконияти чекланган. Бу эса, уларнинг банкнота эмиссияси соҳасида Марказий банкка боғлиқлигини сақлаб қолади.

Шундай қилиб, Марказий банк резервлар тизими орқали банк тизимининг тўловга қобиллигини таъминлаётган бўлса, иккинчидан, пул бозоридаги нақд пулларга бўлган талабни бошқариш орқали тижорат банкларининг пул ва кредит экспансиясини назорат қилиш имкониятига эга бўлмоқда.

2. Марказий банк барча тижорат банклари ва бошқа кредит институтлари учун «сўнгги кредитор»дир¹⁰.

Тижорат банклари вақтинчалик ликвидли кредит оладилар. Бу кредитлар албатта, тижорат векселлари билан, давлатнинг қимматбаҳо қоғозлари билан ёки банкнинг бошқа қарз мажбуриятлари билан таъминланган бўлиши керак.

Марказий банкнинг тижорат банкларини қайта молиялаштириш бўйича амалга оширадиган доимий операциялари туфайли пул бозорининг мўътадил фаолияти таъминланади. Бу эса, ўз навбатида, тижорат банкларини мижозларга қулай бўлган фойс ставкаларида кредитлар бериш имкониятини юзага келтиради. Мазкур вазиятда, Марказий банк, тижорат банкларига берган

¹⁰ Faure AP. Central banking and monetary policy: An Introduction. 1st edition. Cape town. Quoin Institute. 2013. p.27

кредитлари учун белгилайдиган фоиз ставкаларини ўзгартириш йўли билан кредит ресурсларига бўлган талабни тартибга солиш имкониятига эга бўлади.

3. Марказий банкнинг ушбу функцияси доирасидаги учинчи йўналиш, асосан, икки ҳолатда намоён бўлади. Марказий банк мамлакат ҳудудида амалга ошириладиган ҳисоб-китоблар шаклларини, уларни қўллаш тартибини ва муддатини белгилаб беради.

Ҳаддан зиёд катта миқдордаги захираларни тижорат банклари томонидан сақлаб турилиши хазина ва тижорат векселлари каби пул бозори воситаларига бўлган талабни қисқаришига олиб келиши мумкин. Шу билан бирга, тўловнинг кечикиши юқори инфляция шароитида келиб тушадиган пул маблағлари реал қийматининг пасайишига, давлат ва корхоналар томонидан кредитга бўлган талабнинг кучайишига олиб келади. Бундай шароитда рестрикциявий пул-кредит сиёсатининг амалга оширилиши, шубҳасиз, маблағлар етишмовчилиги натижасида ижро этилмаган тўлов топшириқномаларининг тўпланиб қолишига ва корхоналарнинг ўзаро қарздорлик суммаларининг сезиларли даражада ўсишига олиб келиши мумкин.

4. Мамлакат банк тизимининг мўътадил фаолият кўрсатишида Марказий банкнинг қандай усуллар ёрдамида ва қай даражада тижорат банклари фаолиятини назорат қилиши муҳим аҳамиятга эга.

Ҳозирги кунга келиб тижорат банклари фаолиятини назорат қилиш ривожланган хорижий давлатларда марказий банкларнинг муҳим фаолиятига айланди. Фақат Буюк Британия Марказий банкигина нисбатан кеч, яъни 1979 йилда расман, қонуний асосда банклар фаолиятини назорат қилиш ҳуқуқига эга бўлди.

Бундесбанкнинг бу соҳадаги ўзига хос хусусияти шундан иборатки, у бевосита банклар фаолиятини назорат қилиш билан шуғулланмайди. Балки, назоратни Федерал назорат маҳкамаси амалга оширади. Аммо Бундесбанк назорат маҳкамасига яқиндан қўмақлашади. Хусусан, ушбу маҳкаманинг жойларда бўлинмалари мавжуд эмас ва у тўлиқ Федерал банкнинг жойлардаги муассасаларидан фойдаланади. Бундан ташқари, қарорлар қабул қилишда назорат маҳкамаси бир қатор масалалар бўйича Марказий банкнинг розилигини олиши керак. Масалан, банкларнинг ўз капитали ва тўловга лаёқатлилиги хусусида қарор қабул қилиниши учун албатта, Бундесбанкнинг розилиги бўлиши шарт.

Марказий банкнинг банклар фаолиятини назорат қилишининг энг асосий сабаби мамлакатда банк тизимига бўлган юксак ишончни таъминлаш. Бу ишонч тижорат банкларининг ўз мижозлари - ҳуқуқий ва жисмоний шахслар олдидаги мажбуриятларини тўлиқ ва ўз вақтида бажара олиши орқали таъминланади.

Марказий банкнинг «**Давлатнинг банки**» функцияси. Марказий банк мулкчилик шаклига кўра Давлат (капитал давлатга тегишли) акционер ва аралаш капиталли турларига бўлинади.

Баъзи Марказий банклар Давлат банклари кўринишида шаклланадилар. Масалан, Немис Федерал Банки (Германия Бундес банки) 1957 йилда Рехс банкнинг давомчиси (1975 йилда пайдо бўлган) сифатида шаклланган. Баъзи

Марказий банклар – олдин хусусий банк масалан, Англия банки (1694), Франция банклари (1800й.) сифатида кейинчалик эса миллийлаштирилиб Давлат банкига айлантирилган.

Марказий банк, давлат банки сифатида, Давлат бюджетининг кассали бажарилишини амалга оширади, давлат органларининг нақд пулсиз операцияларини маълум қисмини амалга оширади, ҳукуматнинг ташқи қарзларини тўлашга хизмат қилади, бюджет дефицитининг маълум қисмини қоплашга ва бошқа давлат муассасаларининг харажатларини молиялаштириш мақсадларига қисқа муддатли кредитлар беради ҳамда ҳукуматга пул-кредит ва валюта масалалари бўйича маслаҳатлар беради.

Марказий банк давлатнинг асосий банкири ва ҳукуматнинг молиявий маслаҳатчиси бўлиб ҳисобланади. Бу борада:

- ✓ ҳукумат миқёсидаги ташкилотларнинг ҳисоб рақамларини юритади;
- ✓ давлат заёмларини чиқариш, сақлаш ва улар билан тегишли операцияларни амалга оширади;
- ✓ ҳукуматга кредит беради;
- ✓ давлатнинг олтин-валюта ва қимматбаҳо тошлардан иборат резервини ўзида сақлайди ва бошқаради;
- ✓ мамлакат миқёсида валюта курсини ўрнатади, фоиз сиёсатини юргизади ва давлатнинг бошқа давлатлар олдидаги мажбуриятларига жавоб беради. Улар билан корреспондентлик муносабатларини ўрнатади ва олиб боради.

Марказий банкнинг давлат банки сифатидаги функциясининг муҳим кўринишларидан бири ҳукуматнинг ташқи қарзларини тўлаш жараёнида намоён бўлади.

Марказий банкнинг **олтин-валюта захираларини бошқариш** функцияси¹¹.

Мамлакатнинг олтин-валюта захираларини бошқариш Марказий банк зиммасида бўлиб, уларнинг суммаси Марказий банк балансида акс этади. Ҳукуматнинг эса, чет эл валюталарида ташқи қарзлари мавжуд бўлади. Қарзни тўлаш муддати келиши билан ҳукумат Марказий банкка тўлов топшириқномаси ёзади. Банк ўзининг валюта захиралари ҳисобидан ҳукуматнинг ташқи қарзини тўлайди ва тўланган сумманинг миллий валютадаги эквивалентини ҳукуматнинг ҳисоб рақамларидан чегириб олади.

Иқтисодиёти ривожланган индустриал мамлакатларда Марказий банк бажарадиган анъанавий функциялардан бири – олтин-валюта захираларини бошқаришда Марказий банкнинг монопол мавқеига эга эканлигидир. Хусусан, Австрия, Буюк Британия, Германия, АҚШ каби давлатларнинг марказий банклари мамлакат валюта захираларини бошқаришда ана шундай ҳуқуққа эгадирлар.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, Марказий банкнинг функциялари қўйилган мақсадларга эришишни таъминлаш учун хизмат қилади. Шу сабабли

¹¹ Ушбу мавзу К. Уолшнинг «Монетар Сиёсат ва назария» китобида (Знашр, 2010) тўлиқ таҳлиллар билан ёритилган.

асосий мақсадга эришиш йўлида белгиланган у ёки бу вазифани ҳал этиш Марказий банк функцияларининг айримларини бошқаларига нисбатан фаолроқ жалб қилинишини талаб этади.

Юқорида қайд этиб ўтилган Марказий банкнинг асосий анъанавий функциялари халқаро банк тизимида анъанавий кўриниш сифатида кенг тарқалган, яъни ҳар бир ривожланган ва ривожланаётган мамлакатлар Марказий банкларининг функциялари бир-бирига ўхшаб кетади.

Шунингдек, кўриб ўтилган функциялар Марказий банкни иқтисодиётдаги, хусусан банк тизимини бошқаришдаги ўрнини кўрсатиб беради. Ушбу функциялар орқали Марказий банклар банк тизимини бошқаради ва уларни тартибга солади.

Назорат саволлари

1. Марказий банкнинг молия тизимидаги ўрнини тушунтириб беринг.
2. Марказий банкнинг молиявий барқарорликни таъминлашдаги ўрнини гапириб беринг.
3. Марказий банк қандай функцияларни бажаради?
4. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг бошқа давлатлар Марказий банки билан ўхшаш ва фарқли томонлари

Фойдаланилган адабиётлар:

I. Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар.

Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.

1. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муасасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли Фармони.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3 февралдаги “Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5325-сонли Фармони.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июндаги “2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4358-сонли Қарори.

7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим тизимига бошқарувнинг янги тамойилларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-4391- сонли Қарори.

8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим соҳасида бошқарувни ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5763-сон фармони.

9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 августдаги «Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида»ги ПФ-5789-сонли фармони.

10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиqlаш тўғрисида»ги 2018 йил 21 сентябрдаги ПФ-5544-сонли Фармони.

11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 майдаги «Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5729-сон Фармони.

12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 февралдаги «Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг қоидаларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-2752-сонли қарори.

13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ-2909-сонли қарори.

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2017 йил 27 июлдаги ПҚ-3151-сонли қарори.

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Нодавлат таълим хизматлари кўрсатиш фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2017 йил 15 сентябрдаги ПҚ-3276-сонли қарори.

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775-сонли қарори.

17. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги «Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 278-сонли Қарори.

II. Махсус адабиётлар

1. Faure AP. Central banking and monetary policy: An Introduction. 1st edition. Cape town. Quoin Institute. 2013.

2. Walsh, Carl E. Monetary theory and policy. – 3rd edition 2010.

3. Dieter G. Fundamentals of monetary policy in the Euro area. Bookboon. 2013.

4. Муллажонов Ф.М. Ўзбекистон Республикаси банк тизими. - Тошкент: Ўзбекистон, 2011. - 368 б.

5. Рашидов О.Ю., Тожиев Р.Р. Ўқув қўлланма. Марказий банкнинг монетар сиёсати. Тошкент, ТДИУ, 2010 йил, 192 бет.

6. Рашидов О.Ю. ва бошқалар. Пул, кредит ва банклар. Дарслик. -Т.: ТДИУ, 2010. - 428 бет.

III. Интернет ресурслар

1. www.economics.ru
2. www.lex.uz
3. www.ziyonet.uz
4. www.bankir.uz
5. www.cbu.uz
6. www.forex.com
7. www.bankinfo.uz
8. www.e-bookdirectory.com
9. www.federalreserveeducation.org
10. www.rba.gov.au/manetary-policy

IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ, ТОПШИРИҚЛАР ВА УЛАРНИ БАЖАРИШ БЎЙИЧА ТАВСИЯЛАР

1-амалий машғулот. Мамлакат молиявий барқарорлигини таъминлашда марказий банкнинг ўрни.

Ишдан мақсад: Марказий банкнинг молиявий барқарорлигини таъминлаш бўйича амалий кўникма ва малакаларни ривожлантириши ва мустаҳкамлаши.

Масаланинг қўйилиши.

Топшириқ 1. Марказий банкнинг молия тизимидаги ўрнини ёритиб бериш.

Топшириқ 2. Хорижий адабиётларда берилган Марказий банк функцияларини таққослаш (камида 3та хорижий адабиётдан фойдаланиш зарур).

Ишни бажариш учун намуна. Марказий банкнинг молия тизимидаги ўрни қуйидаги чизмада яққол кўринади.

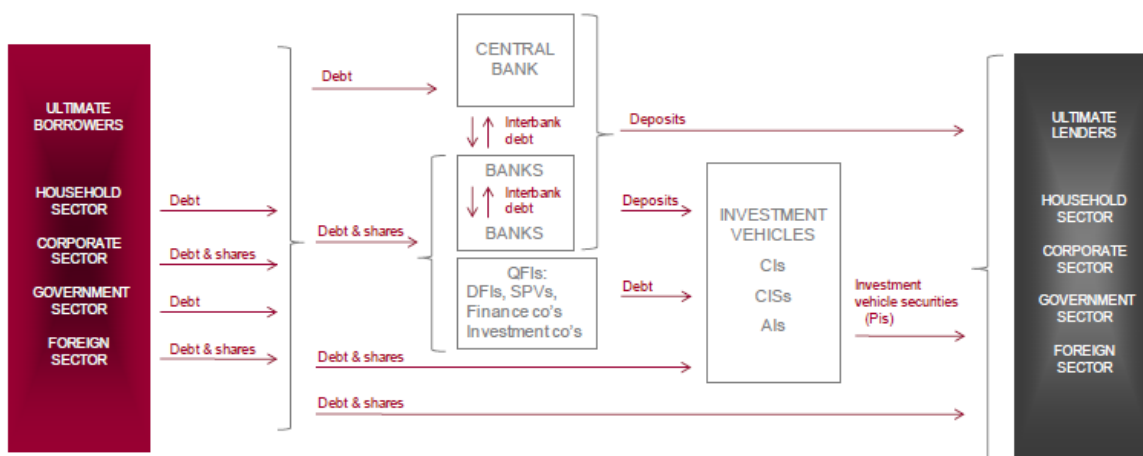

Figure 2: banks on the financial system

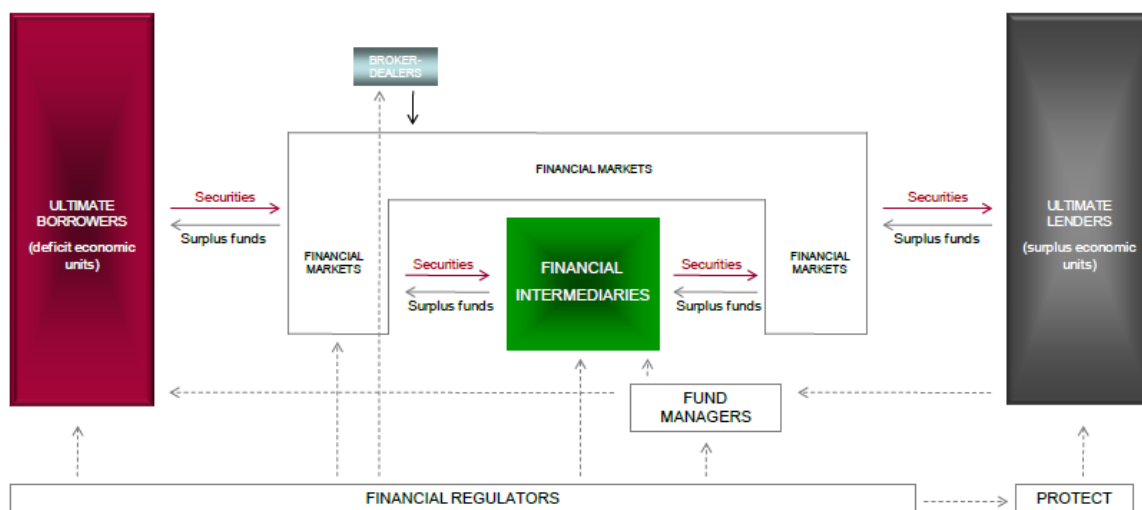

Figure 3: (most) elements of the financial system

Назорат саволлари:

1. Марказий банкнинг молия тизимидаги ўрнини тушунтириб беринг.
2. Марказий банкнинг молиявий барқарорликни таъминлашдаги ўрнини гапириб беринг.
3. Марказий банк қандай функцияларни бажаради?
4. Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг бошқа давлатлар Марказий банки билан ўхшаш ва фарқли томонлари

2-амалий машғулот. Пулнинг пайдо бўлиши ва монетар сиёсат асослари

Ишдан мақсад: Пулнинг ўзига хослиги ва монетар сиёсат инструментларидан самарали фойдаланиш бўйича амалий кўникма ва малакаларни ривожлантириш ва мустаҳкамлаш.

Масаланинг қўйилиши.

Топшириқ 1. Иқтисодиётнинг «қизиқ кетиш» шароитларида марказий банк ҳисоб олиш ставкасини 5% дан 10% гача оширди ва номинали 100 сўм бўлган 200 минг сўм миқдоридаги векселларни қайта ҳисобга олишни таклиф этди. Мажбурий захиралар меъёри 10%ни ташкил қилган ҳолда иқтисодиётда пул массаси қандай ўзгаради?

Топшириқ 2. Агар мажбурий захиралар меъёри 20% бўлган ҳолда мамлакатда 500 минг сўм миқдорида пул массаси тақчиллиги кузатилаётган бўлса, марказий банкнинг фоиз ставкаси қандай ўзгариши лозим?

Топшириқ 3. Ҳисобга олиш ставкаси 16%дан 32%гача ўсган ва вексель номинали 200 сўм бўлган ҳолатда вексель нархи (марказий банк векселни ҳисобга оладиган нарх) қандай ўзгаради? Бунда марказий банк қайси сиёсатни амалга оширади?

Топшириқ 4. Агар мажбурий захиралар меъёри 5% ва вексель бозори ҳажми 600 минг сўм бўлган ҳолда марказий банк ҳисоб ставкасини 5%

пасайтирадиган бўлса, иқтисодиётда пул массаси қандай ўзгаради? Бунда марказий банк қандай сиёсат юритади?

Топшириқ 5. Айтайлик, банк захиралари меъёри 0,25га тенг, депозитлар ҳажми нақд пул ҳажмидан икки баравар ортиқ. Марказий банк ҳисо ставкасини пасайтириш сиёсатини юритади. Пул массасини 16 млрд сўм оширишни таъминлаш учун қанча суммада векселлар тақдим этилиши керак?

Ишни бажариш учун намуна.

Иқтисодиётнинг «қизиқ кетиш» шароитларида марказий банк ҳисоб олиш ставкасини 5% дан 10% гача оширди ва номинали 100 сўм бўлган 200 минг сўм миқдордаги векселларни қайта ҳисобга олишни таклиф этди. Мажбурий захиралар меъёри 10%ни ташкил қилган ҳолда иқтисодиётда пул массаси қандай ўзгаради?

Ечим. Вексель нархи 95 сўмдан 90 сўмгача пасаяди, шу сабабли тижорат банки келгусида уларни номинал бўйича сотиш мақсадида векселларни арзонроқ нархда сотиб олишдан манфаатдор бўлади. Вексель харид қилар экан, тижорат банклари зарур миқдордаги маблағни муомаладан чиқаради, яъни корхоналарга кредит бериш ўрнига Марказий банкдан векселларни сотиб олади, шу сабабли мультипликацияни ҳисобга олган ҳолда пул массаси $200 \cdot 1/01=2000$ минг сўмга камаяди.

Назорат саволлари

1. Пулнинг металллик назарияси намоёндаларининг асосий назарий қарашлари
2. Пул назарияларининг бир-биридан фарқ қилувчи жиҳатлари
3. Марказий банкнинг монетар сиёсати инструментлари
4. Очик бозор операцияларининг банк ликвидлигига таъсири
5. Марказий банк мустақиллигини белгиловчи омиллар

3-амалий машғулот. Замонавий пул-кредит сиёсати: моделлари ва ўтказмалари

3.1. Монетар сиёсат моделлари.

Монетар сиёсатнинг 3 та модели мавжуд:

- Ўзгармас зарурий захиралар модели
- Қатъий қарз захиралари модели
- Банклараро таъриф модели¹².

Иқтисодий ислохотларни янада чуқурлаштириш шароитида Марказий банкнинг пул-кредит сиёсати самарадорлиги мамлакатдаги пул бозорининг қай даражада ривожланганлигига боғлиқ бўлади. Бунинг сабаби шундаки, Марказий банкнинг очик бозор операциялари, қайта молиялаштириш сиёсати,

¹² Faure AP. Central banking and monetary policy: An Introduction. 1st edition. Cape town. Quoin Institute. 2013

шунингдек, валюта интервенцияси мос равишда бевосита пул бозорининг таркиби ҳисобланган қисқа муддатли давлат қимматли қоғозлари бозори, банклараро кредитлар бозори ва валюта бозорида амалга оширилади. Таъкидлаш лозимки, Республикамиз жорий валюта бозорида ликвидликни таъминлашда Марказий банкнинг монетар сиёсати муҳим аҳамият касб этади.

Давлатимиз Марказий банкнинг монетар сиёсатини амалга оширишда ҳам кредит сиёсатидаги тамойилларга амал қилиб, асосий эътиборни юқори технологик ишлаб чиқариш салоҳиятини шакллантиришга қаратмоқда.

Шуни таъкидлаш лозимки, сўнги йилларда Республикамиз томонидан жалб қилинаётган хорижий инвестиция маблағлари биринчи навбатда ишлаб чиқариш соҳасига ва муҳим ижтимоий соҳаларга йўналтирмоқда. Иқтисодий эркинлаштириш шароитида конвертациялашнинг бутун оғирлиги ушбу манбалар зиммасига юклаш мақсадга мувофиқ эмас, чунки ҳозирги бозор иқтисодиётида катта валюта тушумлари асосан юқори технологияли экспортга йўналтирилган ишлаб чиқаришлар ҳисобига таъминланади. Шунинг учун, ҳукумат ва Марказий банкнинг мустақиллик йиллари ва бугунги кундаги сиёсати айнан шундай экспорт салоҳиятини ривожлантиришга йўналтирилган. Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А. Каримов ўз нутқларидан бирида: «Фақат иқтисодийнинг асосий ва етакчи тармоқларида таркибий ўзгаришларни амалга оширсакки, маҳсулотимиз экспорти ўсишига эришимиз, тўлов баланснинг ижобий сальдосини таъминлашимиз ва шу билан иқтисодий мустақиллигимизни кафолатлашимиз мумкин», дея таъкидлаган эдилар. Масала шу тарзда қўйилганда миллий валютани конвертациялашда юқори технологияли ишлаб чиқаришни амалга ошираётган ва экспортдан олган даромадларнинг бир қисмини мамлакатимиз иқтисодиётига қайта инвестиция қилаётган қўшма корхоналарга устунлик берилади. Муҳим халқ истеъмоли молларини ва экспортга мўлжалланган маҳсулотларни ишлаб чиқараётган, республика иқтисодиётининг асосий ва етакчи тармоқларида устувор лойиҳаларни амалга оширишда иштирок этаётган товар ишлаб чиқарувчиларимиз ҳам бундай ҳуқуқдан фойдаланадилар. Бошқача айтганда, валюта ресурслари биринчи навбатда ишлаб чиқариш ва технологиялар билан шуғулланаётган корхоналарга берилмоқда.

Аҳолининг иш ҳақи ва даромадларини изчил ва олдиндан ошириб бориши ҳамда истеъмол бозорида нархлар индексининг асосиз тарзда ўсишининг олдини олишга доир чора-тадбирлар эса эл-юртимизнинг фаровонлигини юксалтириш, аҳолининг харид қобилиятини оширишни кўзда тутадиган энг муҳим устувор мақсадларимизга тўла мос келади.

Халқаро валюта фондининг тавсияларига биноан, 1994 йилдан бошлаб, ҳозирги вақтгача пул-кредит сиёсати жуда қаттиққўллик билан ўтказилмоқда. 1996 йилда пул массаси ва инфляциянинг ўсиш суръатлари пасайишига катта таъсир кўрсатган омил – пул-кредитни тартибга солишнинг илғор воситалари жорий этилиши, бюджет операциялари камомadini давлат қисқа муддатли облигациялари билан таъминлаш ноинфляция усулининг қўлланилиши бўлди. Шу ердан кўришиб турибдики, Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг

монетар сиёсати бир бутунликни ташкил этувчи иккита мураккаб вазифани ҳал этиши - иқтисодий ўсиш жараёнларини ривожлантиришга кўмаклашиши ва инфляцияни назорат остида тутиб туриши керак. Иқтисодий ўсиш эса бош вазифадир, албатта. Ислохотларни молиявий таъминлаш муаммоларини муҳокама қилиш давомида масалаларнинг икки йирик блоки кўндаланг бўлиб турибди.

Ўзининг ислохот моделига эга бўлган Ўзбекистон иқтисодий ўсиш шароитларини ҳам, инфляция суръатларини кескин камайтириш вазифасини ҳам нисбатан осонроқ ҳал этишнинг уддасидан чиқмоқда, деб айтиш учун барча асослар мавжуд.

Республикамизда кредит ва валюта маблағлари исроф қилиб юборилаётгани йўқ. Балки, ишлаб чиқариш салоҳиятини ривожлантиришга сарфланмоқда. Асосан, ишлаб чиқариш аҳамиятига молик бўлган объектлар қурилиши ҳажми кескин кенгайиб бораётганлиги фикримизни тасдиқлайди. Молиявий ресурслар етишмаётган шароитда иқтисодий ўсишни қисқа муддатларда таъминлаш осон вазифа эмас. Бу вазифа молиявий, шу жумладан, валюта маблағларидан фойдаланишга оқилона ёндашишни талаб этади. Бунинг учун пулнинг иқтисодиёт таркибини янгилаш жараёнига таъсир қиладиган, бинобарин, ислохотлар муваффақиятини таъминлайдиган ишлаб чиқариш соҳаларига сарфламоқ керак. Бу ўринда Марказий банк маблағларни бир ерга жамлаб, тижорат банклари томонидан уларнинг экспортга мўлжалланган ва импортнинг ўрнини босадиган тармоқларга, асосий фондлар ва технологияларни янгилашга сарфланиши учун шароит яратишни ўзининг асосий вазифаси, деб билади.

Бинобарин, иқтисодий ўсиш вазифаларини ҳал этиш учун тижорат банклари томонидан инвестиция кредитлари ажратилишидан ташқари, валюта маблағларидан оқилона фойдаланиш ҳам керак бўлади. Шу сабабли, давлатимиз ўзининг валюта сиёсатида ҳам кредит сиёсати тамойилига амал қилади. Яъни, юксак технологияли ишлаб чиқариш салоҳиятини шакллантиришга устунлик беради. Ўзбек сўмининг ҳозирги вақтда чекланган ички конвертацияга эга эканлиги ва республика валюта бозорининг ҳолати Ўзбекистон Республикаси Марказий банки монетар сиёсатининг мақсади ва йўналишларининг ўзига хослигини юзага келтиради. Бу ўзига хослик, энг аввало, сўмнинг АҚШ долларига нисбатан курсини барқарорлаштириш ва ички валюта бозорини ривожлантириш - монетар сиёсатнинг бирламчи вазифаларидан эканлиги намоён бўлади.

Валютани тартибга солиш соҳасидаги мавжуд чора-тадбирлар ички бозорни жаҳон бозорларидаги рақобатга бардош бера олмаган хорижий маҳсулотларнинг эндигина ўз ишлаб чиқаришини қайта қураётган ўтиш даври иқтисодиётига эга бўлган мамлакатларга оқиб келишидан ҳимоя қилишга қаратилган. Валютани тартибга солиш шартлари, шу жумладан, конвертация тартиб-қоидаси айни шундай молларнинг кўплаб келтирилишига тўсқинлик қилади.

Кейинги йилларда ички инфляция даражасининг пасайиши Ўзбекистон Республикаси товар ва хизматларнинг экспортини импортга қараганда бирмунча ўсишига олиб келмоқда. Ўзбекистонда ишлаб чиқарилаётган товарларнинг жаҳон бозоридаги жозибadorлигига таъсир кўрсатиши, шунингдек, ўзбекистонлик ишлаб чиқарувчиларнинг маҳсулотни экспорт қилишдан манфаатдорлигини оширишга таъсир кўрсатиши мумкин бўлган кучли восита миллий валютанинг реал курсини девальвация қилишдан (девальвация суръатлари инфляция суръатларидан юқори бўлганида) иборатдир. Шу мақсадда сўнгги йилларда Ўзбекистон сўмининг АҚШ долларига нисбатан силлиқ девальвацияси амалга ошириб келинмоқда.

Сўмни кескин девальвация қилиб, айна вақтда унинг айирбошлаш курсини бирхиллаштириш инфляциянинг ўсишига олиб келиши мумкин. Шу билан бирга, истеъмол бозоридаги озми-кўпми даражада айирбошлаш курси билан боғлиқ бўлган бир қанча товарларнинг нархларини таққослаш қисқа муддатда нарх-навонинг ўсиши унчалик катта бўлмаслигини ва узок давом этмаслигини кўрсатмоқда. Дастлабки, сакрашдан кейин нархлар ҳатто пасайиши, сўнгра эса етарли даражада изчил пул-кредит сиёсати амалга оширилса, барқарорлашуви мумкин.

Инфляция ўзи билан бирга катта иқтисодий ва ижтимоий харажатларни олиб келади. Натижада ресурслар нотўғри жойлаштирилади ва бу ўз навбатида, иқтисодий самарадорликнинг пасайишига олиб келади. Шунингдек, инфляция иқтисодий вакилларга ўз фаолиятини келгусида режалаштиришга халақит беради, ҳамда уларнинг олиб борилаётган иқтисодий сиёсатга бўлган ишонч даражасини пасайтиради. Бундан ташқари, у миллий даромадни аҳолининг бир қисми фойдасига ва иккинчи қисми зарарига қайта тақсимлайди. Шу боисдан инфляцияга қарши кураш бутун дунёда ҳукуматнинг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади. Ўтиш даври иқтисодиётини бошидан кечираётган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, юқори суръатдаги инфляция кузатилган ҳамма жойларда у аҳолининг турмуш даражасига ёмон таъсир кўрсатган. Бундай мамлакатларда барқарорлаштиришга доир барча дастурларнинг диққат марказида инфляцияга қарши кураш масаласи туриши бежиз эмас. Амалиётда ўтиш даври иқтисодиёти ҳукм сурган кўпгина мамлакатлар инфляция даражасини бир йилда 20-40 фоизга туширдилар, лекин уни янада пасайтириш ҳамма вақт ҳам кутилган натижаларни беравермайди. Ўзбекистонда энг катта инфляция 1992-1994 йилларда кузатилди. Инфляциянинг юқори даражада бўлишига шароит яратган бошқа омил нархларнинг даставвал паст даражада бўлганлигидир. Ўтиш даври иқтисодиётини бошидан кечираётган давлатларда ишлаб чиқариш ва миллий даромаднинг пасайиши натижасида тўлов қобилятининг тушиши республикалар ўртасида товар айланмаси сезиларли даражада камайиб кетганлигининг асосий сабабларидан бири бўлди. Бундан ташқари, собиқ Совет Иттифоқининг бошқа давлатлар билан илгариги иқтисодий алоқалари бузилганлиги, уларнинг ўз валюталарини киритганликлари, мустаҳкам тўлов тизимининг йўқлиги Ўзбекистоннинг чет давлатлар билан савдо қилишга

ўтишига объектив таъсир кўрсатди.

Юқорида қайд этилган масалалар тўла ҳал қилинса, Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг монетар сиёсатини янада такомиллаштириш, демакки, натижада банк тизимини янада ривожлантириш мумкин. Бу ўз навбатида иқтисодий ўсиш суръатларини ошириши ва натижада аҳолининг турмуш даражасини янада яхшилаши мумкин бўлар эди.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, бозор иқтисодиётига ўтиш даврида Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг монетар сиёсати ўзига хос хусусиятларга эгадир. Эркин сузиб юрувчи валюта курслари тизимида Марказий банкининг пул-кредит ва валюта сиёсатининг иқтисодиётга таъсири капиталларни экспорт ва импорт қилишни рағбатлантиришда намоён бўлади. Бунинг мазмуни миллий валюта курсини барқарор сақлаб туриш билан белгиланади. Миллий валюта курсини барқарор ушлаб туриш учун эса, ҳозирги даврда Ўзбекистон Республикаси Марказий банкига олтин-валюта захираларини бошқариш топширилган. Сумнинг нисбий барқарорлигига фақат макроиқтисодий кўрсаткичларни бир маромга етказилгандагина эришиш мумкин.

1.2. Монетар сиёсатнинг мақсадли кўрсаткичлари.

Индикатор сўзи латинча «**indicator**» деган сўздан олинган бўлиб, кўрсаткич деган маънони англатади. Франциялик мутахассислар И. Бернар ва Ж. Колли томонидан индикатор тушунчасига қуйидагича таъриф берилган: «индикатор умумий иқтисодий сиёсатни ўтказиш ва унинг натижаларини баҳолаш учун ўта муҳим аҳамиятга эга бўлган, иқтисодий ва молиявий микдорлар эволюциясининг рақамли кўрсаткичидир»¹³.

А.Н. Азрилиян таҳрири остида чоп тилган «Большой экономический словарь»да ҳам индикатор тушунчаси иқтисодий ва молиявий микдорлар ўзгаришининг рақамли кўрсаткичи сифатида талқин этилган.

Индикатор тушунчасининг юқорида келтирилган талқинига асосланган ҳолда, монетар сиёсатнинг индикаторига қуйидагича таъриф бериш мумкин: «Марказий банк монетар сиёсатининг индикатори - бу миллий валютанинг ва мамлакатда баҳолар барқарорлигини таъминлаш тадбирларининг самарадорлигини баҳолашда ўта муҳим аҳамиятга эга бўлган молиявий микдорлар ўзгаришининг рақамли кўрсаткичидир».

Юқорида келтирилган таърифда миллий валютанинг ва баҳолар барқарорлигини таъминлаш тадбирлари дейилишининг сабаби шундаки, ҳозирги даврда дунёнинг деярли барча мамлакатларида, шу жумладан ўтиш иқтисодиёти мамлакатларида марказий банклар пул-кредит сиёсатининг бош мақсади бўлиб, миллий валютанинг барқарорлигини таъминлаш ва мамлакатда баҳолар барқарорлигига эришиш ҳисобланади. Баҳолар барқарорлигини таъминлаш фақатгина ЕМБнинг бош мақсади ҳисобланмайди. Бунинг сабаби шундаки, ЕМБ пул-кредит сиёсатини амалга оширишда бутун диққат

¹³ Faure AP. Central banking and monetary policy: An Introduction. 1st edition. Cape town. Quoin Institute. 2013

этиборини фақат евронинг барқарорлигини таъминлашга қаратади, баҳолар даражасига таъсир этишни монетар сиёсатнинг пировард мақсади, деб ҳисобламайди.

Ҳозирги вақтда монетар сиёсатнинг индикатори сифатида асосан пул массасининг ўсиши, миллий валютанинг алмашув курси, инфляция даражаси кўрсаткичларидан фойдаланилмоқда.

Дунёнинг кўпчилик мамлакатларида валюта курсидан монетар индикатор сифатида фойдаланилаётганлигининг сабаби шундаки, уларда миллий валюта алмашув курсининг кескин пасайиб кетишидан кучли хавотирланиш мавжуд. Шунинг учун ҳам мазкур мамлакатлар ҳукуматлари ва марказий банклари валюта курсини тартибга солиш сиёсатини олиб борадилар ёки гарчи миллий валюта қонунчилигида эркин сузиш режими акс эттирилган бўлсада, валюта интервенцияси орқали миллий валютанинг алмашув курсига таъсир этиш сиёсати давом эттирилади. Лекин, қайд этиш жоизки, бу гуруҳдаги мамлакатларнинг асосий қисми миллий валютанинг алмашув курсидан пул-кредит сиёсати индикатори сифатида фойдаланаётганликларини расман эътироф этмайдилар.

Мамлакат ҳукумати томонидан ХВФ нинг жорий операциялар бўйича валютавий чеклашларни олиб ташлаш тўғрисидаги талабларининг қабул қилиниши миллий валютанинг номинал алмашув курсидан монетар индикатор сифатида фойдаланишни сезиларли даражада қийинлаштириб қўяди. Чунки бундай шароитда ҳукумат жорий валюта операциялари бўйича чекловларни ва чеклов мазмунига эга бўлган тартибга солиш чораларини қўллай олмайди.

Иқтисодий адабиётларда монетар сиёсат индикаторини танлаш мезонлари сифатида асосан индикатор сифатида танлаб олинган кўрсаткичнинг миқдорий ўлчамга эга эканлиги ва мамлакат ҳукумати иқтисодий сиёсатининг асосий йўналишларига зид келмаслиги эътироф этилади.

Замонавий монетаризм назариясининг асосчиси М.Фридмен ва унинг издошлари пул массасининг ўсиш кўрсаткичидан монетар сиёсатнинг индикатори сифатида фойдаланишни мақсадга мувофиқ деб ҳисоблайдилар. Уларнинг мазкур хулосаси пулларга талаб функцияси харажатлар функциясига нисбатан барқарор, деган назарий қарашга асосланади.

Монетаризм мактаби вакиллари давлатнинг пул-кредит соҳасига аралашуви, давлат харажатларининг банк тизими кредитларидан қопланиши каби амалиётларга қарши чиқадилар. Улар Марказий банкнинг пуллар таклифини назорат қилиш имкониятига каттиқ ишонадилар. Мазкур ҳолатлар ҳам пул массасининг ўсиш кўрсаткичидан пул-кредит сиёсати индикатори сифатида фойдаланиш зарур, деган хулосанинг шаклланишига асос бўлди.

М. Фридмен пул массасининг йиллик ўсиш суръати қатъий кўрсаткич сифатида белгилаб қўйилиши ва мазкур кўрсаткичнинг бажарилиши Марказий банк томонидан таъминланиши шарт деб ҳисоблайди. барқарор ўсишини таъминлаши керак, деган хулосага келди. Шу сабабли, М.Фридмен пул массасининг йиллик ўсиш кўрсаткичини 4% қилиб белгилашни таклиф қилди.

Унинг фикрича, пул массасининг ўсиши пировард маҳсулот баҳосининг узок муддатли даврий оралиқдаги барқарор ўсишига асосланиши лозим.

М.Фридмен назорат объекти сифатида M2 пул агрегатини танлади. Демак, Марказий банк томонидан муомалага чиқарилган нақд пуллар, тижорат банкларидаги талаб қилиб олинандиган депозитлар ва муддатли депозитларнинг ўсиши Марказий банкнинг назорати остида бўлиши лозим.

Германияда¹⁴ XX асрнинг 70-йилларидан бошлаб Марказий банкнинг монетар сиёсатини амалга оширишнинг асосий принципларидан бири сифатида пул массасининг ўсиш суръатини иқтисодиётнинг ўсиш суръатига мувофиқ бўлиши принципи расман қайд этилди. Шу сабабли, XX аср 70-йилларининг ўрталаридан бошлаб Германияда пул массаси ўсишининг чегаравий коэффиценти қўлланила бошлади.

АҚШда Конгресс 1978 йилда ФЗТ га пул массаси ва кредит қуйилмаларининг ўсиш чегараларини белгилаш мажбуриятини юкловчи Қонунни қабул қилди. Мамлакатда баҳолар барқарорлигига эришиш учун ҳар йили келгуси йил учун пул массаси ва кредит қуйилмаларининг ўсиш суръати ФЗТ томонидан эълон қилинади. Бундан мақсад муомаладаги пул массасининг ҳажми устидан қаттиқ назорат ўрнатиш йўли билан инфляцияни жиловлаш ҳисобланади.

Францияда XX асрнинг 70-йилларида тижорат банкларининг кредитлари ҳажмини лимитлаш жорий қилинди. Лимит миқдори жорий йилнинг сўнггида кейинги йил учун ўрнатилди ва унинг миқдори пул массасининг белгиланган ўсиш кўрсаткичига мувофиқ равишда аниқланадиган бўлди. Ўрнатилган кредитлаш лимитини бузган тижорат банкларига нисбатан жазо сифатида мажбурий захира ажратмалари ҳажми оширилди.

АҚШ, Япония ва Франциянинг муомаладаги пул массасининг ўсиш суръатини чеклаш бўйича олиб борилган монетар сиёсатни ўтказиш натижалари шуни кўрсатдики, мазкур тадбир, пировард натижада, ишлаб чиқариш суръатларининг пасайишига, товарлар ва хизматлар таклифининг қисқаришига олиб келади, аммо баҳолар барқарорлигига эришилади.

Монетар сиёсат индикаторини танлаш шарт-шароитларидан яна бири Давлат бюджети дефицитининг даражаси ва ўзгаришидир. Бюджет дефицитининг ўсиши фоиз меъёрининг ошишига олиб келади. Бу эса, ўз навбатида, баҳолар даражасининг ўсишига олиб келади. Нисбатан юқори фоиз меъёри инвестициялар даражасини пасайтиради, бу эса, ўз навбатида, ишлаб чиқариш реал ҳажмининг табиий даражаси ўсишини секинлаштиради. Бундай шароитда, масалан, пул массаси ўсишининг белгиланган даражасини сақлаб туриш шунга олиб келадик, бунда баҳолар даражасини ўсиши давом этаверади ва узок муддатли вақт оралиқларида унинг ўсиш суръатлари пул массасининг ўсиш суръати билан ишлаб чиқариш реал ҳажми табиий даражасининг ўсиши ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади. Марказий банк Давлат бюджети дефицитининг ўсиши натижасида инфляция жараёнларини кучайишига йўл

¹⁴ Германия, Канада ва Швейцария 1975 йилларда пул массасини таргетлашни бошлашди. Walsh, Carl E. Monetary theory and policy. – 3rd edition 2010. P. 554

кўймаслик мақсадида қулай йўлни, яъни индикатор сифатида баҳолар даражасининг барқарор ўсиши кўрсаткичидан фойдаланиши мумкин. Бундай шароитда бюджет дефицитини ўсиши оқибатларига қарши курашнинг ягона йўли муомаладаги пул массасини бир вақтнинг ўзида қисқартириш ҳисобланади. Мазкур тадбир бюджет дефицити билан боғлиқ пулнинг айланиш тезлигини ўсишини қоплайди. Ана шундагина Давлат бюджети дефицитининг номинал миллий даромадга нисбатан таъсирига бутунлай барҳам берилади. Бунинг натижасида ишлаб чиқаришнинг реал ҳажми ҳам, баҳолар даражаси ҳам қисқа муддатли даврий оралиқларда ўсмайди.

Давлат бюджети дефицитининг иқтисодий ўсишга бевосита таъсирининг мавжудлиги унинг оқилона даражасини таъминлаш заруриятини юзага келтирувчи муҳим омиллардан бири ҳисобланади. Бунга аниқ мисол сифатида еврозонага кирувчи давлатларнинг бюджет сиёсатини келтириш мумкин. Еврозонага кирувчи мамлакатлар учун Давлат бюджети дефицитининг ЯИМнинг 3 фоизидан ошмаслиги мажбурий шарт сифатида белгилаб қўйилган. Мазкур шартни бузган мамлакатларга нисбатан жиддий иқтисодий жазо чоралари қўлланилади. Масалан, 2004 йилнинг 13 январида Еврокомиссия Европа судига ЕИ Министрлар кенгашига қарши даъво аризаси билан мурожаат қилди. Бунинг сабаби Министрлар кенгашининг Франция ва Германияга Давлат бюджети дефицитига нисбатан белгиланган лимитни бузишга расмий ижозат берганлиги эди. Германия ва Францияда эса, давлат бюджети дефицитининг суммаси ЯИМнинг 3 фоизидан ошиб кетган эди.

Еврокомиссиянинг Евросудга мурожаати Германия ва Франция ҳукуматларининг давлат бюджети дефицитини қисқартириш бўйича аниқ мажбуриятларни ўз зиммаларига олишга мажбур қилди. Натижада Франция ҳукумати 2004 йилда давлат бюджети дефицитини ЯИМнинг 0,77 фоизи миқдорида, яъни 1 млрд. евро миқдорида қисқартиришга рози бўлди. Германия ҳукумати эса, давлат бюджети дефицитини ЯИМнинг 0,6 фоизи миқдорида, яъни 13 млрд. евро миқдорида қисқартириш мажбуриятини олди.

Юқорида ЕИ бўйича келтирилган маълумотлар давлат бюджети дефицитининг оқилона даражасини таъминлаш масаласини долзарб масалалардан бири эканлигига, шу боисдан уни монетар сиёсатнинг индикаторини танлашнинг зарурий шарт-шароитларидан бири сифатида эътироф этишга асос бўлади.

ХВФ экспертларининг фикрига кўра¹⁵, инфляциянинг мақсадли кўрсаткичидан монетар сиёсатнинг индикатори сифатида фойдаланиш учун иккита шароит мавжуд бўлиши лозим. Биринчидан, Марказий банк мустақил пул-кредит сиёсатини амалга ошириш имкониятига эга бўлиши лозим. Марказий банк ҳукумат мақбул деб ҳисоблаган инфляция даражасига эришиш учун монетар инструментларни эркин танлаш ҳуқуқига эга бўлиши лозим. Мамлакатда бюджет-солиқ сиёсатининг талаблари пул-кредит сиёсатини ишлаб чиқишда устувор йўналишлар сифатида инобатга олинмаслиги лозим. Бошқача

¹⁵ <http://www.imf.org> сайти маълумотлари.

қилиб айтганда, мамлакатда «бюджет гегемонлиги» тушунчаси мавжуд бўлмаслиги лозим. Иккинчидан, инфляциянинг мақсадли кўрсаткичи индикатор сифатида танлаб олиниши учун иш ҳақининг ўсиши, аҳоли бандлиги даражаси ва алмашув курси бўйича мақсадли кўрсаткичлар белгиланмаслиги лозим. Бунинг сабаби шундаки, миллий валютанинг хорижий валютага нисбатан курсининг белгиланиши Марказий банкни, ўзининг пул-кредит сиёсатини, ана шу кўрсаткични бажариш учун мослаштиришга мажбур қилади. Бу эса, ўз навбатида, Марказий банкка инфляциянинг мақсадли кўрсаткичини таъминлаш учун монетар инструментлардан эркин ва тўлиқ фойдаланиш имконини бермайди. Натижада, монетар сиёсатнинг тактик мақсадларининг мазмунида икки ёқламалик, қарама-қаршилик юзага келади.

Инфляциянинг мақсадли кўрсаткичидан монетар сиёсатнинг индикатори сифатида фойдаланиш учун, юқорида қайд этилган икки муҳим шароитдан ташқари, учинчи муҳим шароит сифатида, Марказий банкнинг монетар инструментлардан фойдаланиш механизми такомиллашган бўлиши лозим. Агарда Марказий банк пул-кредит сиёсатини эркин, бюджет-солиқ параметрларига асосланмаган ҳолда амалга ошириш имкониятига эга бўлсаю, аммо монетар инструментлардан фойдаланиш механизми такомиллашмаган бўлса, у ҳолда, Марказий банк инфляцион манбаларни жиловлай олмайди, ссуда капиталлари ҳаракатини тартибга сола олмайди. Докторлик диссертациясининг учинчи бобида қайд этилганидек, Ўзбекистон Республикаси фонд бозорида юқори ликвидли, ишончли қимматли қоғозлар эмиссия ҳажмининг кичиклиги, уларга қилинган инвестицияларнинг реал қийматини валюта риски таъсирида камайиш хавфининг мавжудлиги мамлакат Марказий банкка очик бозор операциялари орқали муомаладаги пул массасининг ҳажмига, тижорат банкларининг кредит эмиссиясига таъсир этиш, уларни пул-кредит сиёсатининг тактик мақсадларига мувофиқ равишда тартибга солиш имконини бермайди. Ёки Марказий банкнинг валюта сиёсатини олайлик. Агар Марказий банк валюта сиёсати такомиллашмаган бўлса, у ҳолда, Марказий банк валюта сиёсати доирасида ўтказиладиган валюта операцияларини тўлақонли тарзда ўтказиш олмайди ва, бинобарин, унинг мазкур операциялар орқали хорижий валюталар таклифининг талаб инфляциясига нисбатан юзага келадиган салбий таъсирига барҳам бериш имконияти кескин пасаяди.

Шунингдек, миллий валютанинг алмашув курсидан монетар сиёсатнинг индикатори сифатида фойдаланиш ҳам маълум бир шартларни ҳисобга олишни тақозо қилади. Бундай шартлар сифатида қуйидагиларни ажратиш кўрсатиш мумкин:

а) Миллий валютанинг тўлов балансининг жорий операциялари бўйича хорижий валюталарга тўлиқ конвертирланишининг таъминланганлиги.

Агарда ушбу шартнинг бажарилиши таъминланмаган бўлса, у ҳолда, миллий валютанинг курси валюта бозоридаги хорижий валютага бўлган талаб ва таклиф асосида шаклланмайди. Бу эса, ўз навбатида, алмашув курсига таъсир қилувчи омилларнинг таъсир механизмини баҳолаш имконини бермайди. Хусусан, хорижий валюталар савдоси валюта бозорида буюртма

асосида амалга ошириладиган мамлакатларда Марказий банк, миллий валютанинг қадрсизланиш суръатини пасайтириш мақсадида, маълум бир даврий оралиқларда конверсион операциялар бўйича берилган буюртмаларнинг маълум қисмини қабул қилмаслик каби маъмурий усуллардан фойдаланиши мумкин. Бундан ташқари, Марказий банк ёки ҳукуматнинг миллий валюта курсини шакллантириш жараёнига фаол тарзда аралашуви валюта курсининг ўзгаришини омилли таҳлил қилиш ва прогнозлашни амалга ошириш имконини бермайди.

б) Марказий банкнинг иқтисодий ва сиёсий мустақиллигининг таъминланганлиги.

Халқаро банк амалиётида Марказий банкнинг иқтисодий мустақиллиги деганда, одатда, унинг монетар инструментлардан чекловларсиз, мустақил тарзда фойдаланиш имкониятининг мавжудлиги тушунилади. Марказий банкнинг сиёсий мустақиллиги деганда эса, унинг пул-кредит сиёсатини ишлаб чиқиш ва амалга оширишда ҳукумат ва давлат бошқарув органларидан мустақиллиги тушунилади.

Марказий банкнинг иқтисодий ва сиёсий мустақиллигининг таъминланмаганлиги унга пул-кредит сиёсатининг бош мақсадига, яъни миллий валюта ва баҳолар барқарорлигини таъминлашга эришиш имконини бермайди.

в) Марказий банкнинг етарли даражада олтин-валюта захираларига эга бўлиши.

Марказий банкнинг етарли даражада олтин-валюта захираларига эга бўлиши валюта интервенциясини зарур ҳажмда ва ўз вақтида амалга ошириш имконини беради. Бу эса, миллий валютага бўлган ишончни мустаҳкамлаш нуқтаи-назаридан ижобий ҳолат ҳисобланади, чунки валюта интервенциясини муваффақиятли тарзда амалга ошириш миллий валюта курсининг фавқулодда юзага келадиган кескин тебранишларига ўз вақтида барҳам бериш имконини беради. Етарли даражада олтин-валюта захираларига эга бўлмаган марказий банклар миллий валютанинг алмашув курсига самарали таъсир этиш имкониятига эга бўлмайди.

г) Ҳукумат ташқи қарзини тўлашнинг такомиллашган механизмининг шакллантирилганлиги.

Мазкур механизмнинг моҳияти шундаки, ҳукуматга ва давлат органларига тегишли бўлган олтин-валюта захираларининг барчаси Марказий банкнинг балансига ўтказилади ва ҳукумат ўзининг ташқи қарзини тўлаш тўғрисидаги топшириқномани Марказий банкка узатганда, ташқи қарз суммаси Марказий банкнинг балансидаги олтин-валюта захиралари ҳисобидан тўланади. Ҳақиқатда тўланган ташқи қарзнинг миллий валютадаги эквиваленти Марказий банк томонидан ҳукуматнинг жорий ҳисобрақамидан чегириб олинади. Ҳукуматнинг жорий ҳисобрақамида тўланадиган ташқи қарзнинг миллий валютадаги эквиваленти мавжуд бўлмаган шароитда Марказий банк ташқи қарзни тўлаш тўғрисидаги топшириқномани қабул қилмаслиги шарт.

Назорат саволлари

1. Монетар сиёсат моделларини тушунтириб беринг
2. Монетар сиёсатнинг мақсадли кўрсаткичлари
3. Монетар сиёсат индикаторлари
4. Валюта алмашинуви курсининг монетар сиёсат индикатори сифатида фойдаланиш шартлари

V. БИТИРУВ ИШИ УЧУН МАВЗУЛАР

1. Марказий банкларнинг асосий фаолияти.
2. Пул-кредит сиёсатининг назарий асослари
3. Пул-кредит сиёсатидаги ўзгаришлар. Бевосита инструментлардан билвосита инструментларга.
4. Пул-кредит сиёсатининг институционал жиҳатлари
5. Кейнсчилик пул-кредит концепцияси: юзага келиши, асосий қоидалари ва амалий аҳамияти
6. Монетаризм пул-кредит концепцияси: юзага келиши, асосий қоидалари ва амалий аҳамияти
7. Монетар сиёсат хусусидаги бошқа илмий-назарий қарашлар
8. Монетар сиёсатнинг стратегик мақсадлари
9. Монетар сиёсатнинг тактик мақсадлари
10. Монетар сиёсатнинг мақсадли кўрсаткичлари (индикаторлари)
11. Монетар сиёсатнинг асосий йўналишлари
12. Монетар сиёсат воситалари (инструментлари)нинг туркумланиши.
13. Монетар сиёсатнинг анъанавий инструментлари.
14. Монетар сиёсатнинг ноанъанавий инструментлари.
15. Пулга бўлган талаб ва уни баҳолаш
16. Пуллар таклифи
17. Пул агрегатлари
18. Инфляция хусусидаги илмий-назарий қарашлар
19. Инфляцияга қарши кураш сиёсати
20. Инфляцион таргетлашнинг аҳамияти
21. Тараққий этган мамлакатлар Марказий банкларининг монетар сиёсати
22. Ўттиш иқтисодиёти мамлакатлари Марказий банкларининг монетар сиёсати
23. Монетар сиёсатнинг стратегик ва тактик мақсадлари
24. Ўзбекистон Марказий банки монетар сиёсатининг инструментлари ва улардан фойдаланиш амалиёти.
25. Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётини модернизациялаш шароитида Марказий банк монетар сиёсатининг ўзига хос хусусиятлари.
26. Макроиктисодий ва молиявий барқарорлик тушунчаси ва уни тавсифловчи кўрсаткичлар.
27. Монетар сиёсатнинг макроиктисодий барқарорликни мустаҳкамлашдаги аҳамияти.
28. Монетар сиёсатнинг молиявий барқарорликни мустаҳкамлашдаги аҳамияти.
29. Миллий иқтисодиётни модернизациялаш шароитида пул кредит сиёсатини такомиллаштириш йўллари.
30. Марказий банк мустақиллиги концепциялари.

VI. КЕЙСЛАР БАНКИ

МУСТАҚИЛ ИШ – КЕЙС СТАДИ УЧУН ВАЗИФА №1

Каталониянинг “Barcelona” Футбол клуби вакиллари иқтидорли, ёш футболчиларни ўз клубига жалб қилиш мақсадида Ўзбекистонга келишди. Шу билан бирга улар бу ерда Ўзбекистоннинг кўхна ёдгорликларини кўриш учун Самарқанд, Бухоро ва Хива ва бошқа йирик шаҳарларга боришни режалаштиришди.

Аmmo уларга Ўзбекистон Республикаси ҳудудида барча ҳисоб-китоблар ва тўловлар миллий валютада амалга оширилиши айтилганида, Европа Ҳамжамиятининг пул бирлиги - евро Ўзбекистон ҳудудида ҳисоб-китоб ва тўловлар учун амалга оширилмаслигини англашди.

Клуб вакиллари Ўзбекистоннинг “Champion” Футбол клубининг 5 нафар ёш футболчиларимизни трансфер қилишга қарор қилди ва пул ўтказиш, яъни нақд пулсиз тарзда ҳисоб китоб қилиш асосида амалга оширишни билдиришди. Натижада “Barcelona” Футбол клуби томонидан чет эл валютасида пул ўтказиб берилди ва шартнома имзоланди ҳамда феврал ойида Каталонияда ўқув машғулотларини бошлашга келиб олинди.

Жорий йилнинг 23 феврал куни ёш футболчилар ҳамда вакиллар ўзлари билан чет эл валютасини белгиланган миқдордан ортиқ олиб чиқиб кетишаётганида Тошкент Халқаро аэропорт ходимлари томонидан ушлаб қолинди. Вакиллар ўзлари билан бирга клуб юристини олиб келишмаганига афсусланишди.

Улар сиздан Юридик университетнинг битирувчи талабаси, ёш мутахассис сифатида чет эллик меҳмонлар дуч келган масалаларга ойдинлик киритишни ва масала ижобий ҳал этилса, пул мукофоти сифатида “Audi Q7” автомобилени совға қилишларини айтиб ўтишди.

- 1. Ушбу ҳолатга ҳуқуқий баҳо ҳамда қўйидаги саволларга жавоб беринг.*
- 2. Валютани тартибга солувчи норматив ҳуқуқий ҳужжатлар ва ушбу соҳани тартибга солувчи ва назорат қилувчи органларни аниқланг.*
- 3. Юридик шахслар томонидан миллий ва хорижий валютада очиладиган талаб қилиб олингунча депозит ҳисобварагини очиш, бошқа банкка ўтказиш ва ёпиш тартибини аниқланг.*
- 4. “Barcelona” футбол клуби вакиллари ёш футболчиларни сотиб олиш учун нақд пулсиз ҳисоб китобларнинг қайси туридан фойдаланиши афзал эканлигини асослаган ҳолда ёритинг.*
- 5. Ваколатли банк нима? Жисмоний шахслар томонидан ваколатли банклардан хорижий валютани олиш тартиби ва асосларини белгиланг.*
- 6. Ваколатли банкларда жисмоний шахслар билан валюта айирбошлаш операцияларини амалга ошириш тартибини белгиланг.*
- 7. Жисмоний шахслар томонидан миллий ва хорижий валютада пул маблағларини олиб чиқиб кетиш ва олиб кириш тартиби ва асосини белгиланг.*

8. *Агар сиз муаммони ижобий ҳал қилсангиз, “Audi Q7” автомобилига эга бўласиз. Ушбу ҳолатда ким солиқ тўловчи ҳисобланади? Солиққа тортиши асоси ва тартибини тушунтириб беринг.*

МУСТАҚИЛ ИШ – КЕЙС СТАДИ УЧУН ВАЗИФА № 2

Европанинг йирик банкларидан ҳисобланадаган “Barclays” банкининг бош офиси Лондон шаҳрида жойлашган. “Barclays” ўз фаолиятини нафақат Буюк Британияда, балки дунёнинг бошқа 70 та давлатида, жумладан Россия ва Туркияда ҳам олиб бормоқда. Шу кунларнинг ичида банк раҳбарияти ўзининг фаолиятини Ўзбекистон Республикасида ҳам олиб бориш ва бу ерда банк фаолиятини олиб бориш учун амалдаги қонунчиликни ўрганиш ва керакли материалларини банк кенгашига тақдим этиш бўйича қарор қабул қилди. Банк вакиллари сизнинг адвокатлик фирмангизга ушбу иш юзасидан ҳуқуқий ёрдам олиш учун мурожаат қилди. “Barclays” банки Ўзбекистонда ўз фаолиятини қандай тартибда олиб бориш учун тўла –тўқис маълумот олишни хоҳлайди. Сиз ўзингизнинг ёзма хулосангизда қуйидаги саволларга тўла жавоб беришингиз керак.

1. *Ўзбекистонда хорижий банк ўз шўъбасини ёки филиалини очиши мумкинми? Агар шундай бўлса унинг тартибини белгилаб беринг.*

2. *Сизнингча хорижий банк Ўзбекистонда қандай ташкилий шаклда фаолият юритгани афзал- филиал, шўъба банк ёки чет эл капитали иштирокидаги банк? (ўз жавобларинизни асослантинг)*

3. *Чет эл капитали иштирокидаги банкни очиш тартиби қандай?*

4. *Чет эл капитали иштирокидаги банкларга лицензия бериш тартибларини тавсифлаб беринг*

5. *Чет эл банкларини Ўзбекистон Республикаси Марказий банки билан муносабатларини ёритиб беринг.*

МУСТАҚИЛ ИШ – КЕЙС СТАДИ УЧУН ВАЗИФА № 3

Топшириқ 1. Иқтисодиётнинг «қизиб кетиш» шароитларида марказий банк ҳисоб олиш ставкасини 5% дан 10% гача оширди ва номинали 100 сўм бўлган 200 минг сўм миқдоридаги векселларни қайта ҳисобга олишни таклиф этди. Мажбурий захиралар меъёри 10%ни ташкил қилган ҳолда иқтисодиётда пул массаси қандай ўзгаради?

Топшириқ 2. Агар мажбурий захиралар меъёри 20% бўлган ҳолда мамлакатда 500 минг сўм миқдорида пул массаси тақчиллиги кузатилаётган бўлса, марказий банкнинг фоиз ставкаси қандай ўзгариши лозим?

Топшириқ 3. Ҳисобга олиш ставкаси 16%дан 32%гача ўсган ва вексель номинали 200 сўм бўлган ҳолатда вексель нархи (марказий банк векселни ҳисобга оладиган нарх) қандай ўзгаради? Бунда марказий банк қайси сиёсатни амалга оширади?

МУСТАҚИЛ ИШ – КЕЙС СТАДИ УЧУН ВАЗИФА № 4

Топшириқ 4. Агар мажбурий захиралар меъёри 5% ва вексель бозори ҳажми 600 минг сўм бўлган ҳолда марказий банк ҳисоб ставкасини 5% пасайтирадиган бўлса, иқтисодиётда пул массаси қандай ўзгаради? Бунда марказий банк қандай сиёсат юритади?

Топшириқ 5. Айтайлик, банк захиралари меъёри 0,25га тенг, депозитлар ҳажми нақд пул ҳажмидан икки баравар ортиқ. Марказий банк ҳисо ставкасини пасайтириш сиёсатини юритади. Пул массасини 16 млрд сўм оширишни таъминлаш учун қанча суммада векселлар тақдим этилиши керак?

VII. ГЛОССАРИЙ

Термин	Ўзбек тилидаги шарҳи	Инглиз тилидаги шарҳи
Банк капитали	банкларга жалб қилинган ва улар томонидан кредит ҳисоб-китоб ва бошқа операциялар учун фойдаланадиган пулли капиталлар йиғиндиси, яъни банкнинг ресурслари; 2) банк капиталининг бир қисмини ташкил этувчи банкларнинг ўз капитали	Funds invested in a firm by the owners for use in conducting the business
Банк кредити	банклар пулли унинг соҳибларига фоиз тўлаш шарт билан ўз қўлида жамлайдилар ва ўз номидан қарзга бериб, фоиз олишдир	Includes Term Loans, Cash Credit, Overdrafts, Bills purchased & discounted, Bank Guarantees, Letters of Guarantee, Letters of credit
Валюта	бу халқаро ҳисоб-китобларда ишлатиладиган у ёки бу мамлакат миллий пул бирлигида ифодаланган тўлов ҳужжатлари ва пул мажбуриятларидир	Various instruments used to settle payments for transactions between individuals or organizations using different currencies (e.g. notes, cheques, etc.)
Валюта арбитражи	бу фойда олиш мақсадида валютани сотиб олиш – сотиш бўйича операциялардир. Валюта арбитражи – бу валюта курслари фарқидан фойда олиш мақсадида валютани сотиб олиш ва бир вақтнинг ўзида сотишдир	Simultaneous purchase and sale of identical or equivalent financial instruments or commodity futures so as to benefit from difference in their price relationship
Валюта интервенцияси	Марказий банк томонидан миллий валюта курсига таъсир этиш мақсадида чет эл валютани сотиш ва сотиб олиш операцияларидир	A monetary tool applied by central banks. It occurs when a government buys or sells foreign currency to push the exchange rate of its own currency away from equilibrium value or to prevent the exchange rate from moving toward its equilibrium value
Валюта курси	валюта бозоридаги чет эл валютасига эга бўлган талаб ва таклифдан келиб чиқади	The rate at which one currency may be exchanged for another
Дивиденд	деб аталувчи даромад	Company earnings that may

	акционерларга уларнинг кулидаги акциялар сонига мувофиқ тўланади	be paid out to shareholders according to the number of shares or stocks they hold. Dividends can be earned on stocks as also units of mutual funds
Депозит сертификатлари	жамгармачининг банка куйган пул маблағини ифодаловчи ва муомла муддати тугаганидан кейин куйган пул маблағини ҳамда фойда сифатида устама фоизини ҳуқуқ ва имкониятини берувчи кимматли коғоздир. Депозит сертификати банк томонидан берилади	A negotiable instrument issued by a bank evidencing time deposit
Дисконт сиёсати	Марказий банкнинг учёт ставкасини ўзгартириш йўли билан миллий валюта курсига ва тўлов баланснинг ҳолатига таъсир этиш сиёсатидир	The amount by which a bond or preferred stock sells below its par or face value. In foreign exchange market, it is the amount by which forward price is less than the spot price. In general, it means an extent of reduction in the price / value of the asset/ product which is given when it is sold
Инфляция	мамлакат иқтисодиётида истеъмол товарлари ва хизматлари нархлари умумий даражасининг ўсиши	A percentage rate of change in the price level
Кредитга лаёқатлилиқ	корхонанинг банкдан сўраган ссудани у ўз вақтида ва тулиқ қайтара олиш имкониятидир	A creditor's measure of a consumer's or company's past and future ability and willingness to repay debts
Маржа	банкларнинг оладиган фоизи билан беридиган фоизи ўртасидаги фарқдир	A part of the value of security, which is not given as a loan by the bank or financial institution
Марказий банк	Мамлакатнинг пул белгиларини эмиссия қилиш ва тижорат банклари фаолиятини назорат қилиш ҳуқуқи берилган бош давлат банки	An institution that manages a state's currency, money supply, and interest rates
Монетар сиёсат	Бу давлатнинг пул-кредит	The process by which the

	сиёсати бўлиб, пул муомаласини тартиблаш, това ва пул ўртасидаги мувозанатни таъминлаш, иқтисодиётдаги пул оқимларини бошқариб туриш сиёсати	monetary authority of a country controls the supply of money, often targeting an inflation rate or interest rate to ensure price stability and general trust in the currency
Облигациялар	заём олувчиларни (эммитентини) ва кредитларни (инвесторни) муносабатларини расмийлаштирувчи кимматли қоғоз булиб, эммитентини белгилаб пул суммасини келишилган вақтда тулаш шартини ифода килади	A negotiable instrument evidencing debt, under which the issuer promises to pay the holder its face value plus interest as agreed
Пул	бу шундай махсус товарки, у ҳамма бошқа товарлар учун умумий эквивалент вазифасини бажаради	Is any item or verifiable record that is generally accepted as a payment for goods and services
Факторинг	бу хўжалик юритувчи субъектлар – мол етказиб берувчиларни (бундан кейинги матнда - мижоз) улар томонидан банк - молия агентига тўловчилардан (бундан кейинги матнда - тўловчи) жўнатилган товарлар, бажарилган ишлар ёки кўрсатилган хизматлар учун улар томонидан акцептланган, лекин ҳали тўланмаган тўлов талабномалари бўйича пул тўловини олиш ҳуқуқини ўтиб беришлари эвазига, регрес ҳуқуқисиз, молиялаштириш борасидаги банк хизмати туридир	Sale of receivables to a financial institution usually on a 'non-recourse' basis
Ялпи ички маҳсулот	маълум давр ичида мамлакат ҳудудида резидентлари ва норезидентлар томонидан ишлаб чиқарилган пировард товар ва хизматлар йиғиндисидир	The total of market value of the finished goods and services produced in a country in a given year. Comprising three sectors viz. Agriculture, Industry & Services

VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

I. Меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар.

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2018.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Қонуни.
4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли Фармони.
5. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги 4947-сонли Фармони.
6. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 3 февралдаги “Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5325-сонли Фармони.
7. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 17 июндаги “2019-2023 йилларда Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университетида талаб юқори бўлган малакали кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан такомиллаштириш ва илмий салоҳиятини ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4358-сонли Қарори.
8. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим тизимига бошқарувнинг янги тамойилларини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-4391-сонли Қарори.
9. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 11 июлдаги «Олий ва ўрта махсус таълим соҳасида бошқарувни ислоҳ қилиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-5763-сон фармони.
10. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли фармони.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2019-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини инновацион ривожлантириш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2018 йил 21 сентябрдаги ПФ-5544-сонли Фармони.
12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 27 майдаги “Ўзбекистон Республикасида коррупцияга қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-5729-сон Фармони.
13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 февралдаги “Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Қонунининг қоидаларини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-2752-сонли қарори.

14. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 2017 йил 20 апрелдаги ПҚ-2909-сонли қарори.

15. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Олий маълумотли мутахассислар тайёрлаш сифатини оширишда иқтисодиёт соҳалари ва тармоқларининг иштирокини янада кенгайтириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 2017 йил 27 июлдаги ПҚ-3151-сонли қарори.

16. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Нодавлат таълим хизматлари кўрсатиш фаолиятини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 2017 йил 15 сентябрдаги ПҚ-3276-сонли қарори.

17. Ўзбекистон Республикаси Президентининг "Олий таълим муассасаларида таълим сифатини ошириш ва уларнинг мамлакатда амалга оширилаётган кенг қамровли ислохотларда фаол иштирокини таъминлаш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида"ги 2018 йил 5 июндаги ПҚ-3775-сонли қарори.

18. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги "Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 278-сонли Қарори.

II. Махсус адабиётлар

19. Faure AP. Central banking and monetary policy: An Introduction. 1st edition. Cape town. Quoin Institute. 2013.

20. Walsh, Carl E. Monetary theory and policy. – 3rd edition 2010.

21. Dieter G. Fundamentals of monetary policy in the Euro area. Bookboon. 2013.

22. Муллажонов Ф.М. Ўзбекистон Республикаси банк тизими. - Тошкент: Ўзбекистон, 2011. - 368 б.

23. Рашидов О.Ю., Тожиев Р.Р. Ўқув қўлланма. Марказий банкнинг монетар сиёсати. Тошкент, ТДИУ, 2010 йил, 192 бет.

24. Рашидов О.Ю. ва бошқалар. Пул, кредит ва банклар. Дарслик. -Т.: ТДИУ, 2010. - 428 бет.

IV. Интернет ресурслар

25. www.economics.ru

26. www.lex.uz

27. www.ziyonet.uz

28. www.bankir.uz

29. www.cbu.uz

30. www.forex.com

31. www.bankinfo.uz

32. www.e-bookdirectory.com

33. www.federalreserveeducation.org

I. www.rba.gov.au/manetary-policy